

הברית הנכזבת:

התנועה הרוויזיוניסטית וממשלת פולין הגולה, 1939-1945*

הסידור ומתנגדיו של מנחם בגין תמימי דעים לפחות בכך, שמינויו לתפקיד מפקד הארגון הצבאי הלאומי בסוף 1943 ציין נקודת מפנה בהתפתחות הפוליטית של היישוב היהודי בארץ ישראל. עצם בחירתו לתפקיד נתאפשרה, כידוע, רק לאחר שהשתחרר מהצבא הפולני, שבשירותו הגיע ארצה מברית המועצות באמצע 1942. למעשה, לא קיבל הטוראי בגין שחרור מלא, כי אם חופשה לתקופה של שנה אחת בלבד. החופשה הוענקה לו כדי שיוכל להצטרף למשלחת של חיילים יהודים מארץ ישראל, כולם חברי התנועה הרוויזיוניסטית, שעמדה לצאת לארצות הברית במגמה לנהל שם פעולות הסברה למען ממשלת פולין הגולה בלונדון.¹ המשלחת לא יצאה, בסופו של דבר, עקב התנגדותם של השלטונות המנדטוריים, אך בגין מעולם לא קיבל כל פקודה רשמית לשוב אל שורות הצבא.² כך נפתח פרק חדש בתולדות

- המחבר מורה למוסר ע"ש צ'ילס בראון (Charles Brown Foundation) ולקרו ע"ש ברנשטיין-מסלנסקי (Bernstein-Maslansky Fund) על תמיכתם במחקר זה.
- 1. מכתב ראש המחלקה הפוליטית, משרד ההגנה הלאומית של ממשלת פולין, אל שר ההגנה הלאומית, 10.11.1944, ארכיון יד ושם (להלן: איו"ש) 025/72. ראה גם Eric Silver, *Begin: A Biography*. London 1984 (להלן: סילבר), עמ' 40-41. עבודות אחרות הדנות בפרשת השתחררותו של בגין אינן מזכירות כלל את תנאי השחרור, או שהן מציגות אותו כבלתי-מותנה. השווה דוד ניב, מערכות הארגון הצבאי הלאומי, ג', תל אביב 1967, עמ' 274-276; Eitan Haber, *Menahem Begin: The Legend and the Man*. New York 1978, pp. 135-137; Gertrude Hirschler and Lester S. Eckmann, *From Freedom Fighter to Statesman: Menahem Begin*. New York 1979, p. 70; Stefan Korbonski, "[An] Unknown Chapter in the Life of Menahem Begin and [the] Irgun Zvai Leumi". *East European Quarterly*, XIII:3, 1979 (להלן: קורבונסקי), עמ' 373-379.
- 2. מעמדו של בגין בעיני השלטונות הפולנים לאחר ביטול המשלחת אינו ברור. מרק (מאיר) קהאן, שנטל חלק פעיל במאמצים לשחרר את בגין, טוען שהלה מעולם לא נקרא לשוב אל שורות הצבא, וזאת בהסכמת הפולנים (סילבר, עמ' 41). לעומת זאת, המסמך הפולני שצוטט לעיל קובע, כי בגין "מבוקש על ידי השלטונות הפולניים והאנגליים בגלל פעילות טרוריסטית". מסמך פולני אחר מתייחס למעמדם של שני חיילים אחרים, טרלר וקרשיק, שהיו אמורים לצאת יחד עם בגין לארצות הברית. לפי מסמך זה, חיילים אלה אמנם לא נקראו לשוב לצבא, אך זאת "משני שהם מתחבאים, וכתוצאה מכך [...] אי אפשר למסור לירייהם את צו הקריאה". ממסמך זה עולה גם, ששני החיילים האלה קיבלו,

היישוב: שבועות ספורים לאחר השתחררותו של בגין מהצבא וכניסתו לתפקידו החדש, הכריז האצ"ל על מרד נגד כריטיניה הגדולה.

המשך קורות היוו הפוליטיים של ראש ממשלת ישראל השישי מוכר למדין אך תחילת הפרשה – כלומר, הנסיבות בהן הצליח להשתחרר מהצבא הפולני – מעוררת שורה של שאלות, שעד כה לא זכו לבדיקה כלשהי: מניין, למשל, הרעיון לרתום חברים מן התנועה הרוויזיוניסטית למפעל ההסברה הפולני בארצות הברית? כיצד נתגבשה התכנית לשגר את המשלחת, שאליה היה בגין אמור להצטרף? מה קיוו הפולנים להשיג משיתוף פעולה דווקא עם תנועת מיעוט בתוך המחנה הציזוני? מדוע הסכימו גורמים רוויזיוניסטיים לשרת את ענייני התעמולה הפולנית? נראה כי את כל השאלות הללו יש לראות כהיבטים ספציפיים של שאלה רחבה יותר: מה היה טיב היחסים בין התנועה הרוויזיוניסטית לבין הממשלה הפולנית בתקופת מלחמת העולם השנייה? דומה, ולו רק מעצם מעורבותו של בגין בפרשה, שהתשובה לכך משמעותית לכל המתעניין ברקע ההיסטורי להתהוותה של המדינה היהודית.

א

בין האנשים הרבים שנטלו חלק בפרשת השתחררותו של בגין מהצבא הפולני היה מפקד לשעבר של משרד החוץ הפולני, ויקטור טומיר דרימר (Drymmer). דרימר, שהגיע לארץ ישראל כפליט (לא במסגרת הצבא הפולני), נתבקש על ידי גורמים רוויזיוניסטיים בכירים להתערב אצל ממלא מקום מפקד הצבא, הגנרל מ. טוקובסקי (Tokarzewski) (אותו הכיר מימי הלגינות של פילסודסקי במלחמת העולם הראשונה) ולשרלו בעניין הוצאת הטוראי היהודי מיהירתו.³ יש להניח שמאמציו אכן השפיעו על השתלשלות העניינים, שכן צו החופשה של בגין נחתם דווקא על ידי טוקובסקי.⁴

כניגוד לבגין, שחרורו בלתי מוגבל; ומסתבר, שדווקא בגלל השחרור המלא שניתן להם בזמנו, לא יכלה עצם ירידתם למחתרת להיחשב לאחר מכן לעריקה. מכתב מ. היצמן (Heitzman), ראש המחלקה הפוליטית, משרד ההגנה הלאומית, אל הגנרל י. זאינץ (Zajac), 13.11.1944, איו"ש 025/72, אם כן, דומה שיש כטיס לדברי מפקד הצבא הפולני במידה התיכון, הגנרל ולדיסלאב אנדרס (Anders). כאילו בגין נחשב לעריק, שכן בגין לא קיבל שחרור מלא, כי אם חופשה מוגבלת בלבד, כך שהנסיבות שמנעו את היכלותם של טרלר וקרישק ברשימת העריקים לא היו תקפות במקרה שלו. Władysław Anders, *Bez ostatniego rozdziału. Wspomnienia z lat 1939-1946*, Newtown, Wales 1949, p. 201

במפורש למעמרו של בגין, לא ניתן להגיע לסקנה והאית.

3. קורבונסקי, עמ' 376-377.

4. מכתב ראש המחלקה הפוליטית, 10.11.1944 (ראה הערה מס' 1).

לררימר היו קשרים עם התנועה הרוויזיוניסטית בפולין עוד לפני המלחמה. ממצחית 1935 ועד פרוץ המלחמה הוא כיהן כמנהל המדור למדיניות ההגירה (Wydział Polityki Emigracyjnej) במחלקה הקונסולרית של משרד החוץ הפולני. בתפקיד זה היה ממונה על ביצוע המדיניות הרשמית של הממשלה הפולנית, שחתרה להגירה מרצון של מרבית יהודי פולין בתוך תקופה קצרה.⁵ כדי לקדם מדיניות זו, תמכה ממשלת פולין באופן פעיל ברדישה להקים לעם היהודי בית לאומי בארץ ישראל.⁶ בנוסף לכך סייעה בחשאי גם ל"הגנה" וגם לאצ"ל, ברכישת נשק ותחמושת ובאימון צבאי של צעירים יהודים העתידים להתגייס לשני הכוחות, ואף עודדה פעולות העפלה.⁷ ררימר היה אחראי לניהול המגעים היום-יומיים עם התנועה הציונית (ההסתדרות הציונית והתנועה הרוויזיוניסטית), וכך הכיר מנהיגים ציונים רבים.

באמצעות תמיכה זו ביקשה ממשלת פולין לא רק לאפשר ולהקל את עלייתם של המוני מהגרים יהודים בכוח, אלא אף לכרות מעין ברית פוליטית עם התנועה הציונית, על כל אנפיה ומוסדותיה. היא קיוותה שמנהיגי הציונות, בפולין ובעולם כולו, ישתפו עמה פעולה בעידוד היציאה ההמונית של היהודים ובארגונה, ובד בבד יחדלו ממחאותיהם על האנטישמיות הגוברת כעם הפולני ועל חוסר השוויון של האוכלוסיה היהודית. הממשלה הפולנית דאגה מאוד למעמדה הבינלאומי, וראתה במחאות יהדות העולם נגד מדיניותה האנטי-יהודית פגיעה בתדמיתה בארצות המערב.⁸ לפיכך שאפה ליצור מצב, שבו יודו הציונים בחוסר הטעם שבהמשך המאבק על זכויות יהודי פולין, וימקרו את תשומת הלב בהכנות ליציאתם.

5. על מדיניות ההגירה ראה, למשל, עמנואל מלצר, מאבק מדיני במלכות: יהודי פולין 1939-1935, תל אביב 1982 (להלן: מלצר, מאבק), עמ' 140-142, 313-319; הנ"ל, "הריפולומאטיה הפולנית ובעיית ההגירה היהודית בשנים 1935-1939", גל-עיד, א' (1973) (להלן: מלצר, דיפלומאטיה), עמ' 211-249; W.I. Drymmer: "Zagadnienie żydowskie w Polsce w latach 1935-1939" (*Zeszyty Historyczne*, XIII) (1968) (להלן: דרימר), עמ' 55-77; J. Beck, *Dernier Rapport: Politique Polonoise 1926-1939*, Paris n.d., pp. 138-140; Władysław Półhog-Malinowski, *Najnowsza historia polityczna Paweł Polski*, II, Wydanie, London 1983 (להלן: מלינובסקי), pp. 807-821; Paweł Korzec, *Juifs en Pologne: La question juive pendant l'entre-deux-guerres*, Paris 1980. (להלן: קורץ, יהודים), עמ' 249-250.
6. ראה מלצר, דיפלומאטיה, עמ' 215-217; מלינובסקי, עמ' 813-819; קורץ, יהודים, עמ' 250-259.
7. ראה מלצר, מאבק, עמ' 334-337; מלינובסקי, עמ' 819-821.
8. השווה, בין השאר, מכתב י. בק (Beck), שר החוץ הפולני, אל שליח פולין ליד חבר הלאומים, Poland Ambasada (להלן: HIA Hoover Institution Archives) (1938.1.14. (Nr. E.I.851-e/12). מיכל 65, תיק 4,

כרם, מרבית מנהיגי הציונות הפולנית והעולמית לא היו מוכנים לשתף פעולה על בסיס זה. הם המשיכו לראות בהגנה על זכויות היהודים בארצות מגוריהם חובה ציונית בסיסית, וסירבו להיכנע למה שנראה להם כסחטנות מצד משטר אנטישמי מובהק.⁹ הרויזיוניסטים, לעומת זאת, גילו עניין רב ברעיון הברית עם הממשלה הפולנית. רעיון זה עלה בקנה אחד עם "תכנית האבקואציה" של מנהיגם, זאב ז'בוטינסקי, לפיה יש להעלות לארץ ישראל, תוך עשר שנים, כמיליון וחצי יהודים ממרכז אירופה וממזרח, בכללם 750,000 מפולין. ז'בוטינסקי הניח כי ניתן לבצע פיגוי המוני בסדר גודל כזה רק בעזרת ממשלות המדינות שמהן יצאו היהודים; לכן סבור היה שלממשלת פולין ולתנועתו אינטרס משותף חזק.¹⁰ הוא גם התייחס בפחות תומרה מהציונים הלא-רוויזיוניסטים לגילויי האנטישמיות בחברה הפולנית. "ההסתערות על היהודים בפולין (להבריל מגרמניה) לא היתה תנועה הנובעת מתוך רגש או מתוך השקפות שבאמונה," כתב: אדרבא, היא היתה נעוצה, לדבריו, בראש ובראשונה בעבודה האובייקטיבית, שהיהודים היוו כעשרה אחוז מכלל האוכלוסיה בפולין וכשליש מהאוכלוסיה העירונית: כך תפסו, כביכול, את מקומם של המוני איכרים פולנים, שביקשו, כתוצאה מהגברת תהליך התיעוש בארצם, לעזוב את הכפר ולהשתלב בכלכלה העירונית המתפתחת.¹¹ אנטישמיות מסוג זה, שנקראה בלקסיקון הפוליטי של ז'בוטינסקי "האנטישמיות של הרבים" – להבדיל מן "האנטישמיות של בני האדם" שאפיינה את יחס העם הגרמני ליהודים – היתה בעיניו תופעה מזכנת ואף נסלחת, ולדעתו לא היה כל טעם לררוש מהממשלה הפולנית להתייצב כנגדה.¹² הוא התייחס באמון רב להצהרות המנהיגים הפולנים על כוונתם להגיע לפתרון הוגן וצודק של הבעיה היהודית בארצם, והיה מוכן אפוא לזנוח במידה מסוימת את המאבק הפומבי על זכויות היהודים בפולין.¹³

9. השווה אנשל רייס, כסערת התקופה, תל אביב 1982, עמ' 179-186. ראה גם מלצר, מאבק, עמ' 328-329.
10. ראה י. בנארי, תוכנית האבקואציה של ז'בוטינסקי וחזונו את גורל יהודי פולין, תל אביב 1969. *J. Schechtman, Fighter and Prophet: The Vladimir Jabotinsky Story - The Last Years*, New York 1959 (להלן: שכטמן), עמ' 334-347.
11. זאב ז'בוטינסקי, המדיניות הציונית, ירושלים 1946, (להלן: ז'בוטינסקי, מדיניות), עמ' 160-167.
12. שם, עמ' 167.
13. השווה דבריו של ז'בוטינסקי בישיבה של חברת הרופאים והמהנדסים בזורשה (על פי אגנודר וועלט, 30.9.1936) "אין כל טעם לטעון שאנו, יהודי הגולה, נמצאים שם על פי זכות ולא בחסר". באותו נאום וכן בהודמנויות אחרות הכחיש ז'בוטינסקי מכל וכול כי בכונתו לנטוש את המאבק על שוויון זכויות, אך דומה שהכחשה זו נבעה בעיקר מחששו שמא יתפרש פיגוי יהודי פולין ברעת הקהל כבריחה מתוך כפייה במקום כיצאה מרצון. בשיחה פרטית שניהל בסוף 1937 עם א. שמיגלי-רידז (Smigly-Rydz), ראש הצבא

גישה זו ערבה, ללא ספק, לאוזני המנהיגים הפולנים, והיא הקנתה לתנועה הרוויזיוניסטית אהדה רבה בחוגי השלטון. מאז הכריז 'זבוטינסקי על תכנית האבקואציה שלו בספטמבר 1936, זכו הרוויזיוניסטים לייצוג פוליטי ממשרד החוץ הפולני,¹⁴ ואף קיבלו אשראי מתקציב המחלקה הקונסולרית בסך 212 אלף ז'לוצ'ים (zlotych). כ-42 אלף דולר.¹⁵ אף גורם יהודי אחר לא זכה ליחס מיוחד כזה, וברור שהממשלה רצתה מאוד בחיזוק מעמדם של הרוויזיוניסטים בזירה הפוליטית הפנים-יהודית. מאידך, פעלו גם שיקולים מעשיים ועקרוניים נגד הבעת תמיכה גלויה ובלתי מסויגת ברוויזיוניסטים. השיקול המעשי העיקרי היה נעוץ בעובדה, שהשליטה הבלעדית על חלוקת רשיונות עלייה לארץ ישראל היתה בידי הסוכנות היהודית, שממסגרתה פרשו הרוויזיוניסטים בשנת 1935, בהקימם את ההסתדרות הציונית החדשה (הצ"ח). ממשלת פולין היתה, כמובן, מעוניינת במתן מרב רשיונות העלייה ליהודים פולנים; בשלב מסוים אף דרשה מהסוכנות היהודית להקציב לא פחות מ-50% מכלל הרשיונות לאזרחי פולין, ולהרשות לה לפקח על חלוקתם.¹⁶ לפיכך נאלצה הממשלה לשמור על יחסים תקינים גם עם הסוכנות היהודית, למרות הטנה שרחשה לחוגים המקורבים לה, כשל המשך מאזותיהם במערב על מצב היהודים בפולין.¹⁷ היא הבינה היטב, כי כל התקרבות למחנה הרוויזיוניסטי הפרש עלולה לפגוע במטרה זו.¹⁸ לשיקול מעשי זה נוסף גם שיקול עקרוני: לצד תמיכתה בהקמת בית לאומי יהודי בארץ ישראל, ביקשה ממשלת פולין לעודד הגירת יהודים לארצות אחרות, נוסף על ארץ ישראל, ואילו הרוויזיוניסטים שללו מכל וכול את החיפוש אחר טריטוריות נוספות או חלופיות.¹⁹ מסיבות אלו ואחרות

הפולני והאישי החזק ביותר בממשלה, הוא הוכיח את המנהיג הפולני על גילויי האנטישמיות בארצו, וכן הזחיר, כי אלה עלולים לסכן את הצלחתה של תכנית האבקואציה. ראה שכתמן, עמ' 357-358.

14. השווה, בין השאר, תזכיר א. רצ'ינסקי (Raczynski). שגריר פולין בלונדון, 17.12.1936, HIA-US. (No. 851-e/103) מיכל 66, תיק 14 "Rozmowa Sekretarza Michalowskiego z prof. Akzinem", (zal. do No. 851-e/103) 27.5.1937 שם: A. Abrahams. "Conversation at the Polish Embassy", 14.5.1939 ארכיון מכון ז'בוטינסקי, תל אביב (להלן: אמ"ז), 7/1/41.
15. מכתב ז'בוטינסקי אל א. זריכטה (Zarychta). סגן מנהל המרור למדיניות ההגירה, 12.5.1939, אמ"ז 14/5/41; צילום של המכתב מופיע אצל דרימר, עמ' 77, וכן אצל קורבונסקי, עמ' 378.
16. מלצר, מאבק, עמ' 160.
17. השווה, בין השאר "Raport delegacji RP w Genewie w sprawie... HIA-US. Narodowego Kongresu Zydowskiego", 22.9.1936. מיכל 65, תיק 7.
18. ראה מלצר, מאבק, עמ' 326.
19. שם, עמ' 325.

השתדלה הממשלה לטפח קשרים עם חוגים רחבים ככל האפשר בקרב היהדות הפולנית והעולמית, ומעולם לא ראתה בשיתוף הפעולה בינה לבין הרוויזיוניסטים כרית אקסקלוסיבית.

אין לדעת, כמוכח, כיצד היו מתפתחים היחסים בין ממשלת פולין לרוויזיוניסטים, לולא פרצה ב-1 בספטמבר 1939 מלחמת העולם השנייה. פלישת הבזק של הכוחות הגרמניים והתמוטטות צבא פולין ערערו את אמון העם הפולני במנהיגיו, והביאו למהפך בחוגי השלטון. המנהיגות החדשה, שצמחה הן במחתרת בפולין הכבושה והן בגולה בארצות המערב, באה בעיקר מחוגי האופוזיציה לשעבר.²⁰ ממשלת פולין הגולה, שקמה בצרפת ב-30 בספטמבר 1939 בראשות הגנרל ולדיסלאב שיקורסקי (Sikorski), מיהרה מיד עם כינונה להרגיש את ההבדלים המהותיים בינה לבין המשטר הקודם: לעומת הנטיות האנטי-דמוקרטיות שאפיינו את ממשלות פולין מאז ההפיכה של פילסודסקי במאי 1926, הבטיחו מנהיגי הממשלה הגולה להקים בארצם לאחר השחרור משטר ליברלי למופת, שיכבד את עקרונות שלטון החוק ויעניק שוויון זכויות לכל האזרחים.²¹ סביר היה להניח, אם כן, כי הממשלה החדשה תסתייג מעמדת קודמתה בשאלה היהודית, ותרחיק את רעיון ההגירה ההמונית כפתרון לשאלה זו.²² אם כך, אפשר היה גם לצפות לשינוי ביחס השלטונות הפולנים החדשים לתנועה הרוויזיוניסטית.

מתברר שלא כך היו פני הדברים במציאות. רעיון ההגירה כפתרון לבעיה היהודית לא היה נחלתם הבלעדית של חוגי השלטון הקודמים; אדרבא, בשנים שלפני המלחמה הוא היה מקובל כמעט על כל הזרמים הפוליטיים בפולין, הן בימין והן בשמאל, ובין המפלגות שהרכיבו את הממשלה הגולה היו כאלה שאף רגלו רשמית בגישה זו.²³ נטיות אלה של הממשלה הגולה קיבלו, ללא ספק, חיזוק

20. ראה בין השאר, Eugeniusz Duraczynski, *Kontrowersje i konflikty, 1939-1941*, Warszawa 1977, pp. 58-66

21. השווה הצהרותיו של שיקורסקי מ-6.10.1939 ו-19.12.1939, אצל Michal Kwiatkowski, *Rząd i Rada Narodowa RP*, Londyn 1942, pp. 14, 19

22. הממשלה עידדה את ההנחה הזאת, אולם מסיבות שתובהרנה להלן נמנעה בשנה הראשונה למלחמה מלאשרה במפורש. על כך ראה Pawel Korzec, "General Sikorski und seine Exilregierung zur Judenfrage in Polen im Lichte von Dokumenten des Jahres 1940", *Zeitschrift fuer Ostforschung*, XXX:2 (1981) עמ' 219-261.

23. ממשלת פולין הגולה נשענה בשנים 1939-1941 על קואליציה של ארבע מפלגות: המפלגה הלאומית (Stronnictwo Narodowe), מפלגת העבודה הנוצרית (Stronnictwo Pracy) מפלגת האיכרים (Stronnictwo Ludowe) והמפלגה הפולנית הסוציאליסטית (Polska Partia Socjalistyczna - PPS). שלוש המפלגות הראשונות הכריזו רשמית בין השנים 1935-1938 על הצורך לזרז את ההגירה ההמונית של היהודים מפולין, תוך הדגשת הנזק הנגרם לעם הפולני כתוצאה מהאחוז הגבוה של יהודים החיים בקרבן.

מכמה דינים וחשבונות שהגיעו אליה מפולין הכבושה בחודשים הראשונים למלחמה, ושבהם צוין, כי יחס "המוני העם הפולני [...] ליהודים הוא עויז ביותר, לעתים קרובות אף חסר רחמים". בדו"חות אלו נרמז, שאם רוצה הממשלה לקיים את אמון העם, עליה להימנע ככל האפשר מלהצטייר בעיני ההמונים כאוהדת יהודים.²⁴ רושם חזק במיוחד עשה, מן הסתם, תזכיר ששלח מזורשה במרץ 1940 רומן קנול (Knoll), לשעבר שגריר פולין בכרלין, שבו נאמר בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים, כי לאחר המלחמה לא יסבול העם הפולני את שובם של היהודים למקומות מגוריהם ולעמדותיהם הכלכליות הקורמות. "בנסיבות כאלה," כתב קנול, "לא נוכל עוד לבחור בין המצב הקודם לבין הציונות, אלא בין הציונות לבין ההשמדה (sjonizm albo eksterminacja).²⁵ שר הפנים מממשלה הגולה, סטניסלאב קוט (Kot), התלהב מההצעה של קנול להעביר את כל יהודי פולין לאחר המלחמה לאזור יהודי אוטונומי, שיוקם בחסות פולנית בחוף הצפוני של הים השחור. הוא אף הזכיר תכנית זו באפריל 1940 בפגישה עם שני מנהיגים יהודים מאנגליה, זליג כרוצקי וליאונרד שטיין.²⁶ גם שיקורסקי עצמו תמך באותה תקופה שלא בפומבי ב"פתרון בין-לאומי" לשאלת היהודים – ביטוי ששימש בחוגים ריפולומטיים באירופה מסווה לרעיון ההגירה.²⁷

ברם, ראשית מלחמת העולם השנייה לא היתה עיתוי נוח להעלאת רעיון ההגירה היהודית באופן גלוי. ארגונים ומוסדות יהודיים הפעילו לחץ על הממשלה הגולה החל מסוף 1939, ורשו מננה לפרסם הצהרה רשמית, שבה היא מתכחשת

המפלגה הסוציאליסטית נמנעה, אמנם, מלקבל החלטה רשמית ברוח זו, אך היו בה גורמים רבי השפעה שצירפו את קולותיהם לאלה שדרשו לרוץ את יציאתם של היהודים. ראה Joel Cang, "The Opposition Parties in Poland and their Attitudes towards the Jews and the Jewish Problem", *Jewish Social Studies*, I:2, pp. 241-256

24. ראה, למשל, David Engel, "An Early Account of Polish Jewry under Nazi and Soviet Occupation Presented to the Polish Government-in-Exile, February 1940", *Jewish Social Studies*, XLV:1, pp. 1-16

25. "Z memorialu R. Knolla. Warszawa, איו"ש, 025/89: ההרגשה במקור. קנול השתמש במונח "ציונות" כשם גנרף ל"יציאת המוני היהודים מאזורים גדולים באירופה", לא רווקא לארץ ישראל, אלא לכל טריטוריה בטוחה.

26. קרוץ, תעורות, מס' 13,12. התנועה של המנהיגים היהודים (שניהם ציונים לא-רודיוניסטים) היתה שלילית ביותר, והממשלה גנזה מיר את הרעיון. השווה: Selig Brodefsky, *From Ghetto to Israel*, London 1960, p. 198. לציפייה שרווחה בחוגים פוליטיים פולניים בשנים הראשונות למלחמה, שהמלחמה תביא לפירוקה של ברית המועצות ולהחזרת ההשפעה הפולנית בכל האזור שממערב לנחר הדנייפר.

27. מכתב שיקורסקי אל ז' גודאר (Godart), 31.5.1940. (Nr. 630/PC/16/40). Archiwum Instytutu Polskiego (להלן: AIP), PRM. 15a/8, ולשעבר ארכיון המכון על שם הגנרל שיקורסקי,

במפורש למדיניות הממשלה הקודמת בשאלת היהודים, ומבטיחה שוויון זכויות מלא ליהודים בפולין המשוחררת.²⁸ דרישה זו הביכה את הממשלה, במיוחד על רקע גל של תלונות מצד חיילים יהודים בגייסות הפולניים בצרפת על יחס עוין כלפיהם, ומאמרים בעלי נימה אנטי-יהודית, שהופיעו בעיתונות הפולנית בצרפת ובאנגליה. היא לא היתה מוכנה להיענות לה, אך גם התקשתה לדחותה. טענותיה, כי שוויון זכויות ליהודים הוכחז, למעשה, בהצהרת העקרונות הכללית שלה, נראו כתרגילי התחמקות, ואף תרמו להידרדרות מסוימת בתדמיתה הציבורית בארצות המערב.²⁹ מצב זה עורר את זעם השלטונות הפולניים, שראו בדרישה היהודית ביטוי לחוסר ירידות ולחוסר רצון טוב כלפיהם.³⁰

בנסיבות אלו שמחה, מן הסתם, ממשלת פולין ללמוד כי ז'בוטינסקי והרוזיוניסטים מסתייגים מדרישה זו. במאמר שנכתב חודשים ספורים לפני מותו הכריז ז'בוטינסקי, כי לדעתו "לא תהא כל תועלת ברבר, אם נדרוש מן הממשלה הפולנית בגולה שתכריז על דברים, שרק פולין שתוקם מחדש תוכל להגשימם". הוא הסביר, כפי שעשה פעמים רבות גם לפני המלחמה, כי כל עוד יהיו היהודים כ-10 אחוז מכלל האוכלוסיה הפולנית, מן הנמנע הוא "שהיהודים בפולין יהיו מאושרים, כמו היהודים באנגליה" – בין אם תרצה בכך הממשלה הפולנית בין אם לאו. "לא ייתכן כל שיווי זכויות ולא ייתכנו כל חיים חברתיים בריאים בכל אירופה המזרחית-מרכזית בדרך כלל", הזהיר, "כל עוד לא תינתן להמונים היהודים האלה הזדמנות מלאה ומכובדת לעזוב את כל אותן עמדות אשר אבדו להם ללא תקנה". אמנם יחד עם זאת הכריז ז'בוטינסקי, כי "מתובתה של הממשלה הפולנית הנלחמת לצדן של בנות הברית לערוך לשיווי זכויותיהם של כל האזרחים בפולין העתידה לקום" אך במקביל הוסיף, כי "חוזן מזה מוטלת עליה חובה מוסרית

28. קוז'ץ, תעודות, מס' 1, 2, 4, 5, 6; השוה: "New Polish Government and the Jews": *Jewish Chronicle*, 24.11.1939

29. "Jewish Influence": *Evening Standard*, 20.8.1940; "Poles Publish the Anti-Semitic Paper": *Daily Herald*, 21.8.1940; "The Polish Julius Streicher": *New Review*, 29.8.1940; "Warsaw Group Start 'Streicher' Journal in London": *Cavalcade*, 7.9.1940; "Poles and Jews": *New Statesman and Nation*, 7.9.1940; *Wacław Jędrzejewicz, Poland in the British Parliament, 1939-1945*, New York 1946, I, pp. 435-464

אמריקה במלחמת העולם השנייה", גל-עד, ו', (1982), עמ' 169-171.

30. השוה, בין השאר, קוז'ץ, תעודות, מס' 2, 10; יומן שווארצבארט, 25.8.1940

"Protokół posiedzenia Rady Ministrów": 28.8.1940. AIP-PRMK. :M2/745

להזוהר את בנות הברית האלה, שפולין לברה לא תוכל לשאת בעומס הפתרון של בעיה עולמית, כגון הבעיה היהודית בפולין.³¹

אין להתפלא, אפוא, שכבר בחודשים הראשונים למלחמה החלה רווחת בקרב הממשלה הגולה – כמו בקרב קודמתה – הרעה, כי כדאי להשקיע מאמצים ומשאבים בהידוק היחסים עם התנועה הרוויזיוניסטית. כבר בינואר 1940 הביע השגריר הפולני בלונדון, אדוורד רצ'ינסקי (Raczynski), את הרעה שעל ראש הממשלה שיקורסקי לפתח קשרים אישיים עם ז'בוטינסקי. רצ'ינסקי, שנחשב בתקופה שלפני המלחמה לבן טיפוחו של אדריכל מדיניות ההגירה היהודית, שר החוץ ראז, יוזף בק (Beck), טען שהמנהיג הרוויזיוניסטי "שמר תמיד אמונים לפולין [...] ויש לו השפעה מסוימת באמריקה, בייחוד בקרב הרוז היהודי הצעיר."³² יוזף רטינגר (Retinger), המזכיר הפרטי של שיקורסקי, הצהיר כי הרוויזיוניסטים הם "הקבוצה הדינמית ביותר כיהדות", ואף יעז לשר הפנים קוט לעמוד אתם "בקשר הדוק".³³ גם חוגים פוליטיים רשמיים בארצות הברית גילו עניין בהידוק המגעים עם הרוויזיוניסטים. שגריר פולין בושינגטון, יז' פוטוצקי (Potocki) – אף הוא ממקורביו לשעבר של בק – עודד את הקונסול הכללי הפולני באוטאוה, ויקטור פודוסקי (Podoski), לקיים שיחות עם נציג הרוויזיוניסטים בקנדה, אליהו גינזבורג.³⁴ מנכ"ל מרכז ההסתברה הפולני בניו יורק, סטפן רופ (Ropp), רמו ברו"ח פוליטי מסוף 1940, כי בין כל המוסדות והארגונים היהודיים בארצות הברית, עשויים רק הרוויזיוניסטים לתמוך באינטרסים הפולניים, גם אם אלה יתנגשו ביערי המלחמה של בעלות הברית הגדולות.³⁵ גם בתזכיר שהוכן בשנירות הפולנית בושינגטון באפריל 1941, בעת ביקורו של שיקורסקי באמריקה, ושנושאו השאלה היהודית, הודגש כי "עמדת הרוויזיוניסטים נראית מקבילה לאינטרסים שלנו".³⁶

דומה כי מדינאים אלה העריכו, שהתעמולה הרוויזיוניסטית בארצות הברית ובאנגליה עשויה לתמוך בטענתם בדבר הצורך בפתרון בין-לאומי לשאלת היהודים בפולין, ובכך להשפיע על מנהיגי מעצמות המערב למצוא לאלתר מקומות מתאימים לקליטת המוני מהגרים יהודים ממזרח-אירופה בתום המלחמה. במשך

31. ז'בוטינסקי, מדיניות, עמ' 170-172. מתברר שז'בוטינסקי הביע דעות דומות בשיחות פרטיות עם פקידים פולנים. השווה מכתב ס. גרושקה, הקונסול הכללי הפולני בניו יורק, אל קוט, 16.1.1941, AIP-A.9 V/2.

32. קוד"ץ, תעודות, מס' 3.

33. שם, מס' 13.

34. השווה מכתב פוטוצקי אל שר החוץ הפולני, 1.6.1940, HIA (Nr. 851-e/SZ/tjn-67). חטיבת הממשלה הפולנית (להלן: PG), מיכל 499, תיק "Zydzi".

35. Stefan Ropp. "Sprawozdanie polityczne", 10.12.1940. AIP-KOL. 5/3.

36. HIA-US. "Nota w sprawie żydowskiej", 11.4.1941, מיכל 64, תיק 1.

השנתיים הראשונות למלחמה השתדלו פקידים פולנים להפגיש נציגים של התנועה הרוויזיוניסטית עם אנשי מפתח בארצות אלה לרבות עיתונאים, אנשי כמורה ואף מנהיגים פוליטיים בכירים.³⁷ באוגוסט 1940, למשל, הורה שר החוץ הפולני, אוגוסט זלסקי (Zaleski), לציר הממשלה בליסבון, קרול דוביץ' (Dubicz), לעזור ככל האפשר לרוויזיוניסט הפולני שמואל כ"ץ להשיג אשרת כניסה לארצות הברית, כדי שיוכל לעסוק שם בפעילות למען התנועה.³⁸ הממשלה גם ניסתה לעזור לרוויזיוניסטים לפרסם את דעותיהם בכלי התקשורת בארצות המערב. בפברואר ובמרס 1941 פתח הביטאון הפולני הרשמי-למחצה בשפה האנגלית, Free Europe, את טוריו לנציגי הרוויזיוניסטים הרי שנור (Shnurr) ואברהם אברהמס (Abrahams), ואף העניק להם את זכות התגובה כאשר הותקפו על ידי גורמים יהודיים עוינים.³⁹ בנוסף לכך, נראה שכשנת 1941 נתנה הממשלה מענק כספי למוסדות התנועה, כדי לעזור להם כתחום ההסברה.⁴⁰

37. השווה מכתב ב. אקצין אל נשיאות הצ"ח, 15.5.1940, אמ"ז, פא"ז: פרוטוקול מיישיבת נשיאות הצ"ח, ניו יורק 12.4.1941, שם, 3/1/52.
38. מברק זלסקי אל הצירות הפולנית בליסבון, 29.8.1940 (מס' 130), HIA-PG, מיכל 499, תיק "Zydzi... זלסקי הזהיר, עם זאת, כי כ"ץ אינו נחשב לשליחה של הממשלה.
39. Free Europe: Harry Shnurr, "Peace and the Jews," 7.2.1941; Abraham Abrahams, "Toward the Solution of the Jewish Problem," 7.3.1941; M. Lachs, "Letter to the Editor," 4.4.1941; H. Shnurr and A. Abrahams, "Letter to the Editor," 2.5.1941. העיתון Free Europe נתמך על ידי תרומות מנציגויותיהן של כמה ארצות כבושות באנגליה, לרבות משרד ההסברה הפולני.
40. לימים קבלו גורמים רוויזיוניסטים, שבתקופת כהונתו של אברהם אברהמס כראש המחלקה המדינית של התנועה, קיבל מענק מהממשלה הפולנית ללא אישור הנשיאות, וכך מכר כביכול את התנועה לאינטרס זר. ב-1944 קבע בית-דין מפלגתי מיוחד, כי אברהמס אכן קיבל מענק ללא אישור, אם כי מעשהו נבע מאי-הבנה ונעשה בתום לב. השווה "Judgement of the Special Party Court" אמ"ז 3/89. למרבה הצער, אין התעור הפולני שבדינו מאפשר להאיר באופן תר-משמעי את נושא התמיכה הכספית. ידוע, כי כאשר שאל אברהמס את רטינגר בפגישתם הראשונה, באפריל 1940, "אם תהיה הממשלה הפולנית מוכנה לתמוך כספית בתעמולה הרוויזיוניסטית בארצות הנייטרליות, ובעיקר בארצות הברית," השיב האחרון, כי האמצעים הכספיים של הממשלה מוגבלים מאוד (קו"ץ, תעודות, מס' 13). רטינגר סבר, עם זאת, שליהודים קל יותר לנהל פעולות הסברה בארצות הברית מאשר לפולנים, ודומה שאלמלא האילוץ התקציביים היה משתדל למצוא דרך להשיג את העזרה המבוקשת. שנה לאחר מכן, בעת ביקורו של שיקורסקי בארצות הברית, ביקש בנימין אקצין מרטינגר, שהממשלה "תעזור לנו בעבודת התעמולה שלנו, מה גם שאנו מתכוונים להקים שכונות ושירות יריעות" (פרוטוקול מיישיבת נשיאות הצ"ח, ניו יורק 12.4.1941, אמ"ז, 3/1/52). לפי מקורות רוויזיוניסטיים, התחמק רטינגר מתשובה. אלא שבינתיים התחיל אברהמס לפתח קשר ישיר עם משרד ההסברה הפולני דרך סגן מגדל אגף המיעוטים הלאומיים במשרד, סטניסלאב פאפרוצקי (Paprocki). לשעבר מגדל המכון הממלכתי לחקר המיעוטים הלאומיים בוורשה

הרוויזיוניסטים מצדם ייחסו חשיבות רבה לתמיכה ולעידוד שקיבלו מהממשלה הפולנית, והשתדלו ככל יכולתם לטפח את אהדת הפולנים אליהם. אברהם אברהמס, מנהל המחלקה המדינית של נשיאות ההסתדרות הציונית החדשה בלונדון, פתח את שיחתו הראשונה עם רטינגר ב-17 באפריל 1940 בהערה, כי "מטרות הארגון שלו חופפות במאה אחוז את צרכיה של פולין, ולכן מוכנים הם [הרוויזיוניסטים] כאילו לשים את עצמם תחת פיקודה של הממשלה הפולנית, בייחוד בתחום התעמולה היהודית באמריקה".⁴¹ גם בדיוניהם הפנימיים הדגישו מנהיגי התנועה את חשיבות הקשר עם הממשלה הפולנית, והביעו חשש שמא יושפעו הפולנים מהעמדה האנטי-רוויזיוניסטית המובהקת של הנציג היהודי במועצה הלאומית הפולנית, יצחק שווארצבארט, ושל מנהיגים ציונים אחרים.⁴² במגעים עם השלטונות הפולניים הדגישו, על כן, לא רק את נאמנותם הבלתי-מעוררת לממשלה הגולה, אלא טרחו גם להציג את שווארצבארט כאויב המשטר.⁴³

נכונותם של הרוויזיוניסטים להתייצב לימין הממשלה הפולנית התבטאה גם בניסיונם להקים צבא יהודי שישתתף במלחמה נגד גרמניה הנאצית.⁴⁴ נושא זה הועלה לראשונה בשיחה בין אברהמס לנציג הממשלה, רטינגר, באפריל 1940. אז הציע אברהמס, "שהיזמה [להקמת] צבא זה תבוא, אם הנסיבות תאפשרנה זאת, מהממשלה הפולנית, וכן שצבא זה יהיה קשור לצבא הפולני".⁴⁵ גם בנימין אקצין, ממנהיגי התנועה הרוויזיוניסטית בארצות הברית, שוחח על רעיון הקמת צבא יהודי עם השגריר פוטוצקי בווינגטון ב-20 במאי 1940 (אך ככל הנראה, נמנע באותה

פרוטוקול מישיבת הוועד האדמיניסטרטיבי, נשיאות הצ"ח, לונדון 3.4.1941, שם, 1/27/41. כאשר חזר רטינגר ללונדון, פתח במגעים עם משרד ההסברה בעניין שיתוף פעולה עם הרוויזיוניסטים. 15.5.1941. "Sprawozdanie do uzytku Dra. Retingera". AIP-PRM, 57/1. יש להניח, שתוך כרי מגעים אלה הוחלט על מתן המענק. בתזכיר מיום 5.5.1942 הוזכר מנכ"ל משרד החוץ הפולני, קרול קרצ'קייביץ' (Kraczkiewicz). כורך אגב "מענק ששולם עליירי משרד ההסברה לביטאון הרוויזיוניסטי *Jewish Standard*". HIA-PG, מיכל 459, תיק "Mniejszosci Zydzi". זוהי למעשה ההוכחה הדוקומנטרית הפולנית היחידה (שנמצאה עד כה) לתשלום המענק.

41. קורץ, תעודות, מס' 13.
42. השווה הפרוטוקול מישיבת נשיאות הצ"ח, ניו יורק, 31.1.1941, אמ"ג, 3/1/51; פרוטוקול מישיבת הוועד האדמיניסטרטיבי, נשיאות הצ"ח, לונדון, 3.4.1941, שם, 1/27/41.
43. תיק 851-e: מכתב י. בנארי אל י. קלרמן, 14.5.1942, אמ"ג, פאק 1/195.
44. רעיון זה לא היה נחלתם הבלעדית של הרוויזיוניסטים, אלא היעלה גם על ידי החוגים המקורבים לסוכנות. ראה, בין השאר, Bernard Wasserstein, *Britain and the Jews of Europe, 1939-1945*, Oxford 1979. (להלן: ורשטיין), עמ' 272-287.
45. קורץ, תעודות, מס' 13.

הזדמנות מלדבר במפורש על שיתוף פעולה אפשרי עם הממשלה).⁴⁶ בשנה שלאחר מכן הציעו נציגי הרוויזיוניסטים להקים יחידות יהודיות בתוך שורות הצבא הפולני, לרבות "יחידות מורכבות מיהודים שאינם אזרחי פולין, אך תחת פיקוד פולני, שתהוינה בעתיד גרעין לצבא יהודי בארץ ישראל."⁴⁷ הפולנים מצדם נאותו לשקול הצעות אלה, שכן ביקשו לתגבר את כוחותיהם במתנדבים מארצות המערב, וראו בכך הזדמנות לרתום את הרצון היהודי להילחם בהיטלר לעניין הפולני.⁴⁸ אולם בסופו של דבר סיכלו קשיים שונים כל שיתוף פעולה בין הממשלה לרוויזיוניסטים, לא רק בתחום הצבאי אלא גם בתחומים אחרים. ראשית, ממשלת פולין הגולה, כבעלת-ברית זוטרת של בריטניה הגדולה, נאלצה לתאם עם בעלת בריתה הבכירה כל פעולה דיפלומטית או צבאית.⁴⁹ בעניין הקמת צבא יהודי או יחידות יהודיות בתוך הצבא הפולני, היתה עמדת בריטניה שלילית ביותר.⁵⁰ יתרה מזו, השלטונות הבריטיים התייחסו בהשד לכל מגע של ממשלת פולין עם גורמים יהודיים, המחזקים את דבקותה במדיניות ההגירה ואת תמיכתה כשאיפות הציוניות בארץ ישראל.⁵¹ כתוצאה מכך הודיעה הממשלה הפולנית לגורמים רוויזיוניסטיים ביוני 1941, כי לא תוכל להמשיך ולדון כתכנית להקמת צבא יהודי, כל עוד לא תשתנה העמדה הבריטית.⁵² אך עוד לפני כן התחילה הממשלה הפולנית עצמה לבדוק מחדש את כל מערכת הקשרים בינה לבין התנועה הרוויזיוניסטית. יש

46. מכתב פוטוצקי אל שר החוץ הפולני, 1.6.1940, HIA-PG. מיכל 499, תיק "Zydzi".
47. "Sprawozdanie do uzytku Dra. Retingera" (ראה הערה מס' 40 לעיל).
48. על המאמצים הפולניים לגייס כוחות בארצות המערב, ראה: M. Kukiel, *Six Years of Struggle for Independence*. Newtown, Wales 1947, pp. 17-18.
49. בישיבתה ב-6 במאי 1941 קיבלה ועדת השרים החלטה לבדוק את "הקשיים והסיבוכים הפוליטיים" הצפויים כתוצאה מהקמת יחידות יהודיות בצבא הפולני, ובין השאר הורתה לשר החוץ לברר את עמדת הממשלה הבריטית בעניין "Protokol posiedzenia Rady Ministrów", 6.5.1941. AIP-PRMK. 102/36a.
50. וסרטיין, עמ' 272-285. השוה מברק שיקורסקי אל הקונסוליה הפולנית בירושלים, 20.6.1941, AIP-A.9 V/2.
51. השוה הערתו של פ.ק. רוברטס (Roberts), פקיד בכיר במשרד החוץ הבריטי, 13.5.1941, Public Record Office (להלן: PRO), FO 371/26769.C4878.
- "Since there are some 3,000,000 Jews in Poland (10% of the population of prewar Poland) and many of these are not very well assimilated, any Polish Government must inevitably aim at finding some solution of this problem by emigration. Since, however, no other country is willing to accept Jews and the absorptive capacity of Palestine is... limited, it is not in the interest of His Majesty's Government to encourage such a policy on the part of the Poles. All we can do is express the pious hope that the Poles will in fact do their best to assimilate the Jews."
52. מברק שיקורסקי אל הקונסוליה הפולנית בירושלים (ראה הערה מס' 50 לעיל).

סימנים המעידים, שגם לולא הלחץ של הבריטים היו הפולנים מנתקים עצמם מהתנועה הרודיוניסטית לקראת מחצית שנת 1941. ההתרעות הראשונות נשמעו במרס אותה שנה. סטניסלאב וסטפל (Westfal). פקיד במשרד הפנים הפולני, הזהיר בתזכיר פנימי, שהידוק הקשרים עם הרודיוניסטים עלול לסכן את יחסי הממשלה הגולה עם שאר הארגונים הציוניים, והרגיש "את הצורך בהזירות רבה ככל האפשר במגעים מסוג זה."⁵³ כמו כן העיר הקונסול הכללי הפולני בניו יורק, סילווסטר גרושקה (Gruszka), כי מאז מותו של ז'ובטינסקי, באוגוסט 1940, פחתה במידה ניכרת השפעתם של הרודיוניסטים על יהודי ארצות הברית, כמו גם יכולתם לגייס כספים למימון פעולותיהם.⁵⁴ הממשלה הפולנית לא יכלה אפוא לתלות תקוות גדולות בתועלת הממשית שתצמח לה משיתוף פעולה עם הרודיוניסטים.⁵⁵ מתברר גם, שרוזקא באותה תקופה פתחה הממשלה הפולנית במבצע לשיפור יחסיה עם הארגונים היהודיים הגדולים במערב.⁵⁶ זו, ככל הנראה, הסיבה להוראה ששיגר שיקורסקי ביוני 1941 לקונסול הכללי הפולני בירושלים, ויטולד קורסק (Korsak), להגביל את מגעיו עם הרודיוניסטים למסגרת של "התקשרויות בלתי מחייבות."⁵⁷ זו כנראה גם הסיבה לכך, שכאשר מונה נציג יהודי שני לווועד הלאומי הפולני כפברואר 1942, העדיפה הממשלה להעניק את המנדט לחבר ה"בונד", שמואל זיגלבוים, ולא לכא-כוח הרודיוניסטים, יוסף שופמן.⁵⁸

53. תזכיר וסטפל, 3.3.1941, AIP-A.9 V/2. תזכיר זה נכתב בעקבות פגישה בין וסטפל לשווארצבארט, שבה הודיע הנציג היהודי על כוונתו "לצאת למתקפה כללית נגד הרודיוניסטים בעתיד הקרוב ביותר". נראה, אפוא, כי החשש של הרודיוניסטים מפני השפעתו השלילית של שווארצבארט על יחסיהם עם הממשלה היה מבוסס.
54. מכתב גרושקה אל י. צייכנובסקי (Ciechanowski). שגריר פולין בווישניטון, 17.3.1941, HIA-PG. מיכל 455, תיק e-851.
55. היו גם גורמים בממשלה, ובראשם שר ההסברה סטניסלאב סטרונסקי (Stronski). שטענו כי לאמיתו של דבר, עולה כוחם של הרודיוניסטים בקרב הציונים. השווה תזכיר סטרונסקי, 24.5.1941, (L. dz. 2901/41/wiad/Mnj.), AIP-A.9.V/2. אך ממעשיה של הממשלה לאחר מכן ניתן להקיש שהיתה זו עמדת מיעוט.
56. "Protokol posiedzenia Rady Ministrow", 7.1.1941, AIP-PRMK. 102/32a; "Instrukcje dla Ambasadora RP w Waszyngtonie". 15.1.1941, AIP-PRM. 21/4; מכתב גרושקה אל קוט, 16.1.1941, AIP-A.9 V/2.
57. מברק שיקורסקי אל הקונסוליה הפולנית בירושלים (ראה הערה 50 לעיל). נראה שקורסק אהר מאור את הרודיוניסטים. השווה מברקו אל משרד החוץ הפולני (ולא מספר), HIA-PG. מיכל 455, תיק e-851; כנ"ל, 29.10.1941 (מס' 402), שם; כנ"ל, 13.11.1941 (מס' 417), שם.
58. השווה תזכירו של יאן וגנר (Wagner). פקיד משרד הפנים הפולני, 7.1.1942, AIP-EP (EP משמש סימול זמני לחומר בלתי מקוטלג שהועבר בשנת 1983 מגנרד ממשלת פולין הגולה למכון הפולני בלונדון, הנודע בכינוי הזמני Eaton Place Deposit) לפני המלחמה שימש וגנר יועץ למדור מדיניות ההגירה של ויקטור דרימר.

השלטונות הפולנים עשו אמנם מאמצים לרכך את המכה, בהודיעם כי "רצונה של הממשלה לשמור על קשר הדוק עם הרוויזיוניסטים ולהיענות לדרישותיהם באופן חיובי ככל האפשר"⁵⁹ אך ברור שלרדים לא יכלו ממדי שיתוף הפעולה לחרוג ממסגרת של עידוד כלתי רשמי.

תפיסה זו הנתתה את יחסה של ממשלת פולין אל התנועה הרוויזיוניסטית בערך עד תום השנה הרביעית למלחמה. כאשר הגיע מנחם בגין לארץ ישראל עם הצבא הפולני בקיץ 1942, לא ניתן היה אפוא לצפות, שכעבור שנה וחצי יביאו הקשרים בין שני הצדדים להשתחררותו מן הצבא, וכעקבות זאת למינויו לתפקיד מפקד האצ"ל.

ב

שינוי כלשהו בגישת הממשלה הגולה לרוויזיוניסטים הסתמן רק לקראת סוף 1943, ודומה שהוא נבע ישירות מהידרדרות היחסים בין הממשלה לסוכנות היהודית והחוגים הציוניים המקורבים אליה. שורשי הידרדרות זו נעוצים במעמדה הדיפלומטי של ממשלת פולין לאחר הצטרפות ברית המועצות למלחמה לצד בעלות הברית בינוי 1941, ולאחר חתימת ההסכם הפולני-סובייטי ב-30 ביולי אותה שנה. התפתחויות אלה החריפו את חשש הפולנים לגבי עתיד השטחים הפולניים שנכבשו על ידי הסובייטים בספטמבר 1939 וסופחו לברית המועצות זמן קצר לאחר מכן.

מאז כינונה, ראתה ממשלת פולין בהחזרת השטחים האלה לריבונות פולנית יעד דיפלומטי ראשון במעלה: אולם, למרבה פליאתה ותרדמתה, בזמן המשא ומתן על ההסכם עם ברית המועצות לא מצאה גיבוי לעמדתה מצד ממשלות בריטניה וארצות הברית.⁶⁰ מתוך תחושה של חולשה פוליטית החלה, על כן, הממשלה להפיש בעלי ברית, שבכוחם להשפיע על מעצבי המדיניות במערב לטובת תביעותיה הטריטוריאליות. היהודים נחשבו בעיניה לבעלי ברית מתאימים, לפחות בכוח, מפאת השפעתם הרבה כביכול על העת הקהל באנגליה ובארצות הברית.⁶¹

בתפקיד זה הוא ניסה את גילוי הדעת הנסיסי בעניין מדיניות ההגירה. Jan Zieminski, *1937 Problem emigracji żydowskiej*, Warszawa (Jan Wagner), על דרישת הרוויזיוניסטים להצטרף למועצה, השווה, בין השאר, מברק איגלר וקלרמן אל רצינסקי, HIA-PG, 7.11.1941, מיכל 455, תיק e-851.

59. מברק רצינסקי אל הקונסוליה הפולנית בירושלים, 11.11.1941 (מס' 363), HIA-PG, מיכל 455, תיק e-851.

60. על כך ראה, בין השאר: Edward Rozek, *Allied Wartime Diplomacy: The Case of Poland*, New York 1958; George Kaciewicz, *Great Britain, the Soviet Union and the Polish Government in Exile*, The Hague 1979, pp. 71-72, 92-99.

61. "Instrukcje dla Ambasadora..." (ראה הערה מס' 56 לעיל), בתחילת שנת 1943 תיאר

בחודשים שלאחר חתימת ההסכם עם הסובייטים ריכזו אפוא הפולנים את מרבית מאמציהם בתחום זה בכריתת ברית פוליטית עם הסוכנות היהודית, שבה ראו את הנציגה המרכזית של יהדות העולם. ב-11 בספטמבר 1941 יום ראש אגף המיעוטים הלאומיים במשרד ההסברה הפולני, אולג'ירר גורקה (Gorka), פגישה עם חיים וייצמן. בפגישה זו הציע לנשיא הציוני "שיתוף פעולה, ביחוד בתחום התעמולה, עם דגש על העמדה הפולנית בשאלת השטחים המזרחיים וכלומר, אותם שטחים השנויים במחלוקת עם ברית המועצות)" תמורת תמיכה פולנית בעמדת הסוכנות בעניין עתידה של ארץ ישראל.⁶² בישיבה מיוחדת של הפקידים הפולנים הממונים על ענייני היהודים במשרדי הממשלה השונים, שנערכה במשרד ראש הממשלה ב-9 בינואר 1942, הושם דגש על חשיבות הקשר עם החוגים המקורבים להסתדרות הציונית העולמית.⁶³ במרוצת שנת 1942 ביקרו מספר פוליטיקאים ופקידים פולנים בארץ ישראל, על מנת לשפר את היחסים עם היישוב ולעודד שיתוף פעולה בתחום התעמולה.⁶⁴ אחד מאלה היה ס. קירסנובסקי (Kiersnowski). שנפגש במאי ובינוי באופן בלתי רשמי עם מנהיגים ציונים ממוצא פולני, כגון יצחק גרינבוים ואמיל שמורק מהנהלת הסוכנות בירושלים, ואנשל רייס, משה קליינבוים ואברהם סטופ מנציגות יהודי פולין (Reprezentacja Żydostwa Polskiego) בתל אביב. הוא טען בפניהם בתקיפות, כי "הגנת השטחים שבמזרח מפני מזימותיה של רוסיה הופפת לגמרי את האינטרס הלאומי היהודי" שכן המדיניות הסובייטית חותרת לחיסול החיים היהודיים הלאומיים בכל שטחי ברית המועצות. כמו כן דן עמם ברעיון חדש לשגר משלחת ארצישראלית לארצות הברית, "כמטרה להגן על

פקיד פולני את חשיבותם של היהודים כבעלי ברית פוליטיים של הפולנים כדלקמן: "השגת תמיכתו של העולם היהודי עשויה להקל בצורה משמעותית את פעילותנו בקרב בעלות הברית. היהודים הם העיתונאים הטובים ביותר בעולם. כתוצאה מכך, אין ההשפעה היהודית מוגבלת לעיתונות היהודית בלבד, אלא היא באה לידי ביטוי במספר עצום של כתבי עת, שבאופן רשמי אין בינם לבין היהדות רבר. לכן, מי שכובש את דעת הקהל היהודית, באפשרותו להשפיע השפעה רצינית על כל העיתונות בעולם כמעט. מכאן גם, שאחת הבעיות החשובות שעל תעמולתנו לפתור היא למצוא את הדרך הנאותה ביותר להשפיע על העולם היהודי." AIP-A.XII. 1/65 "Uwagi kierownika Biura Studiów".
⁶² "Rozmowa z panem Weitzmanem" 25.9.1941 (Nr. 2454/VIII/41) איר"ש 79/025.
 גורקה גם הבחין באותה שיחה בשינוי בעמדתו של וייצמן לגבי שאלת הגירה מפולין, כך שלדעתו "אין היא נבדלת... מהעמדה הרוויזיוניסטית" זו היתה סיבה נוספת לכך, שבתקופה הנדרונה לא אבתה הממשלה להבליט את אהדתה לאידיאולוגיה הרוויזיוניסטית. השווה מכתב רצ'נסקי אל שיקורסקי, 15.5.1942. HIA-PG (No. 851/c/PI/42) מיכל 459, תיק "Mniejszosci Żydzi".

⁶³ "Protokol posiedzenia porozumiewawczego w sprawach żydowskich", HIA-PG 9.1.1942 שם.

⁶⁴ "Konferencja z p. Prezesem Banaczykiem" 23.9.1942. אצ"מ J25/2: תזכיר ס. קירסנובסקי, 7.10.1942 (No. 4985/Ia/42) AIP-PRM 88/2/19

השטחים שבמזרח" באמצעות פעולות הסברה, הן בקרב הציבור היהודי והן בקרב "אישים בעלי השפעה בעולם האנגלו-סכסי". הוא יעץ, בין השאר, לממשלת פולין להסוות את מטרתה האמיתית של המשלחת, ולהציגה כמגבית למען יהודי רוסיה.⁶⁵ הפולנים תלו תקוות גדולות בתכניותיהם לשיתוף פעולה עם הסוכנות היהודית, אך לאמיתו של דבר, לא היה כל סיכוי להגשמת תקוותיהם. מנהיגי הסוכנות היהודית הבינו היטב, שעם כניסתה של ברית המועצות למאבק נגד היטלר עשויים הסובייטים לשחק תפקיד מרכזי בקביעת ההסדרים הפוליטיים בתום המלחמה, הסדרים שבמסגרתם תפעל התנועה הציונית. כנסיכות אלה לא היו מוכנים לאמץ קו פוליטי – כגון תמיכה בעמדה הפולנית לגבי הגבול הפולני-סובייטי – שיעורר בהכרח את זעם הממשלה הסובייטית. יתר על כן, הם ראו בהצטרפותה של רוסיה לשורות בעלות הברית הזדמנות לחדש את הקשר עם היהדות הסובייטית, וקיוו שניצחון סובייטי יביא להצלת המוני יהודים מהטרור הנאצי.⁶⁶ על רקע זה התרחבה האהדה לסובייטים בתוך המחנה הציוני, וועדי עזרה לברית המועצות, בשיתופם, ולעתים אף בהדרגתם, של מנהיגי הציונות, צמחו באנגליה, בארצות הברית ובארץ ישראל.⁶⁷

התפתחות זו הראיגה מאוד את השלטונות הפולניים. הם ראו שהסובייטים הקדישו מאמצים לא מבוטלים לכיבוש דעת הקהל היהודית בארץ ישראל ובמערב, וחששו שמא יושפעו חוגי הסוכנות ממתקפת תעמולה זו.⁶⁸ חששותיהם גברו במחצית השנייה של 1942, לאחר שהסוכנות היהודית נתנה פרסום נרחב לתלונות של חיילים יהודים שיצאו מברית המועצות עם הכוחות הפולניים, בדבר יחס עיון כלפיהם מצד חיילים וקצינים פולניים.⁶⁹ תלונות אלה היו רובן ככולן מוצדקות,⁷⁰

65. תוכיר קירסנובסקי, שם. השווה מברק סטרונסקי אל קוט, 3.9.1942 (מס' 426) HIA-PG. מיכל 459, תיק c-851.

66. השווה, בין השאר, "האיש שנכוחו להמתין", הבוקר, 23.6.1941; "בגר בוגרים", הצופה, 23.6.1941; "תשובות הישוב ליהדות רוסיה", הפועל הצעיר, 3.10.1941.

67. ראה: Shimon Redlich, *Propaganda and Nationalism in Wartime Russia: The Jewish Antifascist Committee in the USSR, 1941-1948*, n.p. 1982 (להלן: רדליך), pp. 100-109, 138-140.

68. השווה תוכיר "K" מטרזן אל משרד החוץ הפולני ואחרים, 29.9.1942, אי"ש 855/2; וכן "Notatka o sowieckich akcjach w Palestynie". HIA. חטיבת ולדיסלאב אנדרס (להלן: אנדרס), מיכל 70, מסמך 129.

69. השווה: Komisa do Spraw Zydow Polskich przy Agencji Zydowskiej, "Prawda o ewakuacji z Rosji Zydow polskich, uchodzcow" 125/34; רד"ח א. רודניצקי אל הסוכנות היהודית, 8.9.1942, HIA-US, מיכל 66, תיק 6; "עדות מפי הרב הגר", 10.9.1942, אי"ש M2/328.

70. על כך ראה, בין השאר, ישראל גוטמן, "יהודים בצבא אנדרס בברית המועצות", קובץ

אך הממשלה הפולנית הכחישה אותן בכל תוקף, ואף ראתה בסירובם של היהודים לקבל את דברי ההסבר שלה סימן מובהק לכך, שהתעמולה הסובייטית כבר חררה עצמוק לתוך המחנה הציוני.⁷¹ בסוף 1942 התחוויר למשקיפים הפולנים שיחס הסוכנות היהודית לפולין ככלל ולעמדה הפולנית בעניין השטחים שבמזרח בפרט, הינו שלילי ביותר; כך הפכה בעיניהם הסוכנות היהודית לכלי שרת בידו הסובייטים במזרח התיכון.⁷² סטניסלאב קוט ניהל בארץ ישראל שורה ארוכה של שיחות עם ראשי הסוכנות בדצמבר 1942 וכינואר 1943, ולאחריהן הגיע למסקנה, כי אין למצוא בין מנהיגי היישוב שום גורם, שאפשר לראות בו כעל ברית מהימן של הממשלה הגולה.⁷³ שיחות אלה שיקפו את המתח ששרר אז ביחסים בין התנועה הציונית הרשמית לבין הממשלה הפולנית, שנבעו לדעת הפולנים, מהשפעתה של התעמולה הסובייטית.⁷⁴

בממשלה הגולה ובין נציגיה נתגלעו חילוקי דעות באשר לסיכוי לגבור על התעמולה הסובייטית ולרכוש מחדש את אמונם של מנהיגי היישוב. הכל כמעט היו תמימי דעים באשר לחשיבות הקשר עם יהודי ארץ ישראל.⁷⁵ היו שסברו, שלמרות הישגי התעמולה הסובייטית יש עדיין יסוד לתקווה, שאם יוסבר העניין הפולני כצורה נכונה, ואם ייוותרו הפולנים שלא לספק ליהודים עילה להתאונן עליהם כאנטישמים, יבינו בסופו של דבר הסוכנות היהודית והחוגים המקורבים לה, כי הוגו בידו הסובייטים, ויפסיקו לתת יד למאמצי ברית המועצות להשחיר את פניהן של פולין וממשלתה.⁷⁶ אחרים, לעומת זאת, היו פחות אופטימיים והזהירו שבהנהגת היישוב יש גורמים בעלי השפעה (רובם, נחפזו לציין, ממוצא גרמני), הרוחשים לפולין שנאה עמוקה וחסרת תקנה.⁷⁷ ברם, נראה שבנויכוח בין

- יר ושם, י"ב, (1977), עמ' 171-213; קלאן נוסכאום, והפך להם לרועץ: היהודים בצבא העממי הפולני בברית המועצות, תל אביב 1984, עמ' 53-75.
71. תזכיר קרצ'קיביץ', 8.7.1942, איו"ש 055/2.
72. מכתב מוקו'יצקי (Mokrzycki), ממלא מקום ראש אגף המודיעין של הצבא הפולני במזרח, אל ראש אגף המודיעין, 9.12.1942, AIP-KOL.11/24; מכתב קורטק אל רצ'ינסקי, 12.1.1943, (Nr. 233/PI), HIA-PG, מיכל 700, תיק "Mniejszosci Zydzi".
73. "Wyjatek z protokolu z posiedzenia Egzekutywy Agencji Zydowskiej", 24.1.1943, HIA-אגדרס, מיכל 70, מסמך 156.
74. Reprezentacja Zydostwa Polskiego. *Sprawozdanie = dzialalnosci w latach 1940-1945*, n.p., n.d., pp. 52-57, 67-97.
75. הערה "Uwagi kierownika Biura Studiow" (ראה הערה מס' 61 לעיל).
76. שם, שם. וכן דו"ח אגף המודיעין של הצבא הפולני במזרח, בשם "Sprawy zydowskie w Palestynie" (L. dz. 8505), AIP-A.XII 3/40a.
77. הערה מכתב קורטק אל רצ'ינסקי, 12.1.1943 (ראה הערה 72 לעיל); וכן הדו"ח של י. נובק (Nowak), יועץ "לשכת המחקרים" של הצבא הפולני במזרח, בשם "Wspolpraca polsko-zydowska", HIA-אגדרס, מיכל 70, מסמך 135.

שתי תפיסות אלה לא נתגבשו מהנות איתנים ונחרצים ברעתם. לאמיתו של דבר, היו רבים בחוגי השלטונות שנעו ונדו ביניהן.⁷⁸ מצב בלתי יציב זה נמשך, למעשה, עד תום המלחמה.

מעניין לציין שקוט לא נפגש בזמן ביקורו בארץ ישראל עם נציגי הרוויוניסטים. לו נפגש אתם, היה מגלה שאלה לא חדלו מעולם לחתור לשיתוף פעולה עם הממשלה הפולנית. ב-10 בנובמבר 1942, למשל, שיגרו יוסף קלרמן ויוסף שופמן – שניהם חברים לשעבר בוועד המרכזי של ההסתדרות הציונית החדשה בפולין – מברק לממשלה הגולה בלונדון, שבו הצהירו על רצון תנועתם לקדם את האינטרסים המשותפים להם ולפולנים.⁷⁹ נראה גם שבאותה תקופה הביעו הרוויוניסטים באופן ברור את הסתייגותם מהגישה הפרו-טוביישית, שרווחה אז בקרב חוגים ציוניים אחרים.⁸⁰ במקביל, וללא קשר למגעים הללו, הצליחו כמה מעסקני התנועה מפולין, שגלו לרוסיה עם פרוץ המלחמה, לבוא במגע עם קצינים בכירים של הצבא הפולני ולרכוש את אמונם ואהדתם. כך נוצר לימים גרעין של רוויוניסטים פולנים שעבדו בשיתוף פעולה עם הצבא הפולני, בעיקר עם אגף המודיעין (Oddzial II Sztabu) ועם לשכת התעוד (Biuro Dokumentow). ביניהם היו: מרק (מאיר) קהאן, עורך דין ורשאי, ששימש לפני המלחמה נציגו האישי של ז'בוטינסקי במשרדי הממשלה הפולנית, אשר הכין עבור הצבא דו"חות על המצב הפוליטי במזרח התיכון ויעץ לו באופן בלתי רשמי בענייני תעמולה;⁸¹ מירון שסקין, לשעבר ראש ברית-החיל בפולין, שעבר כיועץ אורחי לעניינים

78. למשל, קורסק, במכתב לשר החוץ הפולני מיום 3.11.1942, Nr. 700, תיק "Mniejszosci Zydzi" (HIA-PCI, 851-e/PI/59) מיכל 700, הביע דעה חיובית למדי באשר לאפשרות להגיע לידי הכנה עם מנהיגי הסוכנות, ואילו במכתבו מ-12.1.1943 (ראה הערה 72 לעיל) הביע דעה שלילית.
79. מברק קלרמן, שופמן ואיגלר אל הממשלה הפולנית, 10.11.1942, איר"ש 055/2.
80. השווה מכתב קורסק אל שר החוץ הפולני, 3.11.1942 (הערה 78 לעיל).
81. השווה דו"ח קהאן, "Wrazenia z pobytu w Palestynie" - HIA, I.5.1943 - אנדרס, מיכל 70, מסמך 139; וכן "Notatka o współpracy z organizacjami rewizjonistami w Palestynie" ינואר 1944, שם, מיכל 71, מסמך 175. מגעיו של קהאן עם הצבא הפולני התחילו כבר בשנת 1941, כאשר הציע למפקד הצבא, הגנרל אנדרס (Anders), להקים בתוך הצבא יחידות יהודיות נפרדות; ראה קלמן נוסבאום, "לגיון יהודי" או אחיזת עיניים?, שבות, י', 1984, עמ' 47-54. (מן הדיון לציין, כי בשיחה פרטית עם קהאן ב-17.3.1985, הביע הלה הסתייגות מהדרך שבה מציג מאמר זה את הצעתו). לפי דו"ח פולני, לא היה לקהאן כל קשר רשמי עם אגף המודיעין. הוא שירת בצבא כטוראי ושומר באמצע שנת 1943 מטעמי כריאות. שירותי המודיעין שסיפק ניתנו, כנראה, על רקע יחסי הידידות שלו עם כמה אנשי צבא; השווה מכתב ראש המחלקה הפוליטית אל שר ההגנה, 10.11.1944 (הערה 1 לעיל).

יהודיים במטה הצבא;⁸² שמשון יוניצ'מן, חבר מרכז ברית הציונים הרוויזיוניסטים בפולין לפני עלייתו ארצה ב-1935, ששימש סוכן אגף המודיעין בארץ ישראל;⁸³ יאן (יוחנן) בדר, לשעבר ממנהיגי הרוויזיוניסטים בקראקוב, שחיבר כמה חוברות הסברה לשימוש השלטונות הפולניים, אם כי מעולם לא הועסק באופן רשמי על ידי שירות המודיעין של הצבא;⁸⁴ ומנחם בוכוויץ, אף הוא לשעבר עסקן רוויזיוניסטי בקראקוב, שטיפל בנושאים יהודיים בלשכת התעוד.⁸⁵

כתוצאה מפעילותם נקשרו קשרים עם הצבא הפולני בארץ ישראל, שאותם קיוו הרוויזיוניסטים לגצל שלא כבעבר רק למטרות פוליטיות ותעמולתיות, אלא גם לצורך הכנת המרד נגד השלטונות המנדטוריים, שעליו הוחלט, לפי המסורת הרוויזיוניסטית, במהצית השנייה של 1943. אכן הראשה של תכנית המרד היתה, לפי מסורת זו, בחירתו של מנחם בגין לראש הארגון הצבאי הלאומי הרוויזיוניסטים בארץ ישראל הכירו בחולשתו הצבאית והארגונית של האצ"ל דאז, וכן הכינו היטב, שכל עוד לא יעמוד בראש הארגון מנהיג חזק, בעל סמכות מוסרית עליונה, שיוכל להתוות כיוון פעולה ברור ומקובל על כל הפלגים והסיעות, יישארו היבדורים על מאבק מזוין לשחרור המולדת בגדר שיח תיאורטי. בהקשר זה הועלה שמו של בגין, לשעבר נציג כית"ר בפולין, "שהנהגו נערץ על אלפי בית"רים מאירופה", כאיש שלדברי אחד ממנהיגי הרוויזיוניסטים הארצישראלים, "יכול לתת לנו את המנהיגות הדרושה לנו בעת מבחן היסטורי זה."⁸⁶ לכן הוחלט לפתוח במאמצים לשחרר את בגין מהצבא הפולני.⁸⁷ ככל הנראה, העריכו הרוויזיוניסטים, שהדבר לא יהיה קשה לביצוע, בשל קשריהם עם הצבא.

82. תזכיר מ. רוגילבסקי אל מ. הייצמן, 29.12.1943, (I. dz. 12790/43), AIP-A.XII.

3/40a וכן תמצית הדו"חות של שסקין, 27.11.1943, AIP-A.XII 1/65.

83. מכתב ראש המחלקה הפוליטית אל שר ההגנה, 10.11.1944 (הערה 1 לעיל); מכתב הייצמן אל זאיונץ, 13.11.1944 (הערה 2 לעיל).

84. מכתב ראש המחלקה הפוליטית... (ראה הערה 1 לעיל); "Notatka o współpracy..." (ראה הערה 81 לעיל).

85. מכתב ראש המחלקה הפוליטית... (ראה הערה 1 לעיל); השווה M. Buchwajc, "Obserwacje i wrażenia z Palestyny", 20.5.1943, HIA-אנדרס, מיכל 70, מסמך 140: הנ"ל, AIP-KOL. 138/254. "Żydzi polscy pod władzą sowiecką".

86. זיכרונות אריה בן-אליעזר (כתב-יד), אמ"ז פ2/235 (להלן: זיכרונות בן-אליעזר), עמ' 59-50.

87. לדברי בן-אליעזר (שם, עמ' 52) וכן לפי המקורות המצוטטים לעיל (הערה 1), הוצע לבגין לראשונה לערוק מהצבא, אך הוא סירב בטענה "כי עריק אף מצבא זר עריק הנהו ולא יוכל לעמוד בראש מערכה לאומית". גרסה זו מעוררת פליאה. אם אכן עמד רעיון המרד במרכז מחשבתם של הרוויזיוניסטים באותה עת, קשה להכין מדוע היו מוכנים לחשוות את ביצוע הרעיון בגלל סיכון טכני, מה גם שהסיכון הטכני שנגרם כאשר בוטלה יציאתה של המשלחת לארצות הברית לא הטרוד אותם במיוחד.

אך במהרה התברר שהערכתם היתה מוטעית. חוגי ממשל פולניים, הן בארץ ישראל והן בלונדון, ייחסו אמנם חשיבות לעמדה האנטי סובייטית המובהקת של התנועה; היו אף שסכרו, כי עקב מגמתה של הסוכנות היהודית לשמור ככל האפשר על יחסי ידידות עם ברית המועצות, קיבל הקשר בין הממשלה לתנועה חשיבות פוליטית מיוחדת:⁸⁸ אולם מסתבר שאותם שיקולים פוליטיים, שהיוו בשנים הראשונות למלחמה מכשול בדרך לשיתוף פעולה רחב בין שני הצדדים, נשארו תקפים גם ב-1943: הפולנים הבינו שהתנועה הרוויזיוניסטית היא תנועת מיעוט בקרב יהדות העולם, ולכן חששו, שמא התקרבות יתרה אליה תסכך את יחסיהם עם ארגונים יהודיים בעלי השפעה פוליטית גדולה יותר, הן בחוגי הממשלה הבריטית והן בארצות הברית.⁸⁹ הפולנים היססו אפוא לנקוט צעד שמטרתו היחידה להזק את הרוויזיוניסטים ואת האצ"ל, והמאמצים לשחרר את בגין נמשכו חודשים מספר. מנהיגי התנועה החלו להתייאש, ואף חששו שבקרוב יישלח גרודו של בגין לחזית האיטלקית, הרחק מזירת המרד המתוכנן.⁹⁰

מן המבוי הסתום הזה נחלצו הרוויזיוניסטים בעזרת תכנית שהציע אריה בן-אליעזר, מהמנהיגים הרוויזיוניסטים הוותיקים בארץ ישראל. ב-1943 חזר בן-אליעזר מארצות הברית, שם עזר לארגן את "ועד החירום להצלת העם היהודי באירופה", גוף שהוקם בעיקר ביוזמת פעילי האצ"ל. הוועד הזה קיים, בין השאר, מגעים עם גורמים פולניים רשמיים כווישניטמן ובניו יורק. לדברי בן-אליעזר, "פעולות הוועד שלנו באמריקה היו ידועות לנציגי הממשלה הפולנית בארצות הברית וגם בארץ ישראל, ולא פעם פנו נציגיהם (כר:) בארצות הברית אלינו שאנו עוזר להם בענין זה או אחר."⁹¹ בן-אליעזר היה סבור, כי ניתן לנצל קשרים אלה על מנת לשחרר את בגין מהצבא:

88. השווה תזכירו של גורקה, 14.12.1943, HIA-PG, מיכל 702, תיק "Mniejszosci Zydzi" וכן תזכיר טרסה ליפקובסקה (Lipkowska), בשם 7.11.1943, "Wspolpraca polsko-zydowska na terenie Palestyny", HIA-אנדרס, מיכל 70, מסמך 149.

89. שם; וכן מכתב ראש מחלקת הביון במטה המפקד העליון אל ראש המחלקה הפוליטית של משרד ההגנה, 7.12.1943, 7.12.1943, wyw. (j/43), (L. dz. 7024/KW, AIP-A.XII 3/40a).

90. זיכרונות בן-אליעזר, עמ' 52.

91. שם, עמ' 54. בן-אליעזר המשיך והרגיש, כי "הם [הפולנים] העריכו מאד את רשת הקשרים שאנו הצלחנו ליצור בארצות הברית. הם העריכו את הצלחותינו לחרור לעתונות האמריקאית הכללית ואת הקשרים שהצלחנו לקיים עם אנשי מדינה אמריקאים משתי המפלגות אשר הצטרפו אל המערכה איתה נחלנו בגלוי. הפעולות הצבוריות אותן ערכנו בארצות הברית ושתמיד רכזו אלפי אזרחים אמריקאים עוררו תמיד הדים עצומים בעיקר בין הנציגיות של העמים הכבושים באירופא שישבו אותה שעה בארצות הברית. וגם הם היו מעונינים להפעיל כה ציבורי לטובת ענינם הם וכתוצאה מכך הצלחנו ליצור קשרים טובים לא רק עם מדינות אלו ואנשי צבא אמריקאים אלא גם עם נציגי הממשלות הגולות

הממשלה הפולנית בלונדון היתה מעונינת לא רק בדעת הקהל האמריקנית ככלל אלא במיוחד בדעת הקהל היהודית בארצות הברית [...] על סמך ההנחה הזאת החלטתי לפנות אל נציגי הממשלה הפולנית שישבו בארץ ישראל בשם הוועד בארצות הברית בתכנית ובבקשה הבאה: עם נסיגת הצבא האדום מפולניה [בעקבות הפלישה הגרמנית ביוני 1941] נסוגו אתם אזרחים פולנים ויהודים רבים [...] מצאנו לחיוני לעורר את שאלת היהודים הפולנים ברוסיה [...] רצינו להתחיל בתעמולה ובלחץ על הממשלה הרוסית לשחרר את היהודים מהמחנות ולהבטיח את זכותם לחזור לפולין המשוחררת או לעלות לארץ ישראל לאחר המלחמה. כדי לעורר את דעת הקהל באמריקה ובארצות אחרות לטובת דרישות אלו הרושמים לנו, לפי התכנית, כמה אנשים שהם עצמם נתינים פולנים ושעברו כיהודים את כל יסורי הגיהנום ברוסיה ויוכלו להפיע כנציגי אחיהם שעדיין נמצאים בערבות סיביריה ובמחנות הסגר. ואחר האנשים האלו הנהו בגין.⁹²

תמורת זאת הוציע בן-אליעזר להעמיד את המערכת הארגונית של ועד החירום בארצות הברית לשירות "כמה עניינים פולניים".⁹³ ספק אם ידע בן-אליעזר, כאשר העלה לראשונה את הרעיון בפני ראש מחלקת התעוד של הצבא, הסרן שווייצ'צקי (Swiecicki). כי תכנית דומה כבר נדיונה למעלה משנה קודם לכן עם חוגים יהודיים המקורבים לסוכנות היהודית. לאמיתו של דבר, לא היתה הצעתו אלא תכסיס, שמטרתו האחת והיחידה להביא לשחרורו של מפקד האצ"ל המיועד משורות הצבא הפולני.⁹⁴ מכל מקום, מבחינת השלטונות הפולניים, לא יכלה ההצעה לבוא בקוניונקטורה טובה יותר. כמה חודשים לפני

כפולניה, צ'כוסלובקיה, יון ויוגוסלביה. יש לציין, לעומת זאת, שכדו"ח סודי מספטמבר 1943 גילה השגריר הפולני כושינגטון, יאן צ'ייבונסקי, יחס מאופק כלפי הוועד: "ועד החירום, שהוקם בעיקר ביזמת אלמנטים ציוניים ופרו-ארצישראלים, אינו מוצא תמיכה של ממש בחוגי המתבוללים כאן, שהם בני-סמכא בפוליטיקה היהודית, כך שקשה לצפות שדרישות הוועד תיענה על ידי גורמים אמריקניים [...] ממשלת פולין נקטה כבר יזמות בתחום זה ושל הצלת יהודים] פעמים רבות, ואפילו הביאה על עצמה תלונות מצד חוגים יהודיים מסוימים שהיא עושה לעצמה פרסום בדרך זו, כך שכרגע לא נראה לי כדאי, שהממשלה תביע תמיכה פומבית ביזמת ועד החירום, שאינו מייצג את כלל היהודים המאורגנים". מכתב צ'ייבונסקי אל שר החוץ הפולני, HIA-PG, 24.9.1943. מיכל 700, תיק e-851.

92. זיכרונות בן-אליעזר, עמ' 55-56.

93. "Notatka", HIA-אנדרס, מיכל 71, מסמך 171a.

94. כך הציג בן-אליעזר את התכנית בזיכרונותיו; שם, עמ' 53. הוא אף ציין, כי "הזחל... שאני לא אטפל בשחרורו של בגין בלבד אלא בעוד ארבעה חברים שלנו, כדי שלא נעורר חשד שאנו מעוניינים בבגין בלבד". שם, עמ' 56.

שבן-אליעזר הציג את תכניתו, ביקרה בצפון אמריקה ובאנגליה משלחת של "הוועד היהודי האנטי-פשיסטי", ארגון שהוקם במוסקווה ב-1942 בחסות הממשלה הסובייטית לשם רכיסת אהדתם של יהודי המערב לברית המועצות. בראש המשלחת עמדו השחקן הידוע, מנהל התיאטרון היהודי הממלכתי במוסקווה ווישן-ראש הוועד האנטי-פשיסטי, שלמה מכאלס, והמשורר איציק פעפער. ביקור שני הנציגים האלה עורר הדים חזקים בקרב יהודי ארצות הברית, ואכן סייע, כמתוכנן, לקרב אל לבם את העניין הסובייטי.⁹⁵ הצלחת המשלחת הסובייטית הראיגה מאוד את ממשלת פולין, שהחלה שוקלת תגובות אפשריות.⁹⁶ בהקשר זה נדונה התכנית של בן-אליעזר.⁹⁷

תחילה היססו הפולנים במקצת. הם הששו, שאם יודע לסובייטים דבר קיום קשר ישיר בין ממשלתם לבין ועד החירום, יורו לוועד האנטי פשיסטי לפתוח במתקפת תעמולה נגדם, כמשטר אנטישמי.⁹⁸ אך רומה שבמקרה זה הניבו הקשרים של הרוויזיוניסטים עם שלטונות הצבא הפולני פרי. למרבה הצער, אין התעוד הארכיוני הקיים מאפשר שחזור מדויק של תהליך קבלת ההחלטה להיענות להצעתו של בן-אליעזר, אך הדעת נותנת, שההסכמה הפולנית הושגה כעקבות להי איסי שהפעילו הרוויזיוניסטים בחוגים הנכונים. בין השאר ידוע על ויקטור ריימר, ששימש במקרה זה מליץ יושר של הרוויזיוניסטים, וגם על התערבותה של טרסה ליפקובסקה (Lipkowska). גיסתו של הרמטכ"ל הפולני, הגנרל קזימייז' סוסנקובסקי (Sosnkowski). ליפקובסקה עברה במחלקת התעוד, וסמוך להגשת הצעתו של בן-אליעזר הכינה תסקיר יסודי על האפשרויות לשתוף פעולה בין פולנים ליהודים בארץ ישראל.⁹⁹ כמו כן, אין ספק כי להכרות האישית של מרק קהאן עם ראש המטה הפולני בארץ ישראל, הגנרל אוקוליצקי (Okulicki). היה משקל רב בעניין זה.¹⁰⁰ מכל מקום, ב-31 בדצמבר 1943 תתם הגנרל טוקובסקי

95. על הוועד האנטי-פשיסטי והמשלחת של מכאלס ופעפער, ראה רוליר (הערה 67 לעיל); וכן Yehoshua Gilboa, *The Black Years of Soviet Jewry*. Boston 1971, pp. 42-86.

96. הטוזה מכתב צייכנובסקי אל שר החוץ הפולני, 22.7.1943. HIA-PG, 700. תיק 851-e; תזכיר גורקה אל שר הפנים, 6.10.1943. שם.

97. "Notatka". (ראה הערה 93 לעיל).

98. שם. בביקורם במערב נמנעו מכאלס ופעפער מלהתייחס במישרין לממשלה הגולה ולהתייחס עם היהודים. עם זאת, מקורות מודיעיניים פולניים ריווחו עוד לפני צאת שני השליחים לדרך, כי השלטונות הסובייטים אכן מתכננים פעולות תעמולה בכיוון זה; מכתב לונקייניץ (Lunkiewicz). משרד ההגנה, אל משרד החוץ ומשרד ההסברה, 31.5.1943, AIP-A. 12/755/2, L. dz. 735/WPol/43.

99. ראה הערה 88 לעיל. מידע על מעורבותה של ליפקובסקה כפרשה נמסר על ידי מ. קהאן בשיחה אישית (ראה הערה 81 לעיל).

100. שיחה עם קהאן (הערה 81 לעיל).

על צו, שלפיו קיבל בגין חופשה משירות פעיל לתקופה של שנים-עשר חודש.¹⁰¹ זו היתה התוצאה המעשית והמשמעותית ביותר של המגעים בין ממשלת פולין לתנועה הרוויזיוניסטית בשנות המלחמה.

ג

כידוע, המשלחת שאליה היה בגין אמור להצטרף, לא יצאה מעולם לארצות הברית, כך שהפולנים לא השיגו דבר מהיענותם להצעתו של בן-אליעזר. לא עבר זמן רב והיחסים בינם לבין הרוויזיוניסטים נידרדרו עד כדי איבה הדדית.

הידרדרות זו היתה קשורה לפרשה שאירעה באנגליה במחצית הראשונה של 1944. בינואר ובפברואר אותה שנה ברחו שתי קבוצות של חיילים יהודים – שמנו למעלה מ-200 איש – מייחודות הצבא הפולני ששהו אז בסקוטלנד. הם ביקשו לעבור לצבא הבריטי כמחאה על האנטישמיות בשורות הצבא הפולני, שהגיעה באותה עת, לדבריהם, לממדים בלתי נסבלים. צעד נועז זה של החיילים עורר סערה ציבורית באנגליה ולאחר מכן גם בארצות הברית, ובכך פגע קשות בתדמיתה של ממשלת פולין הגולה כממשלה ליברלית ושוחזרת שוויון. השלטונות הפולניים הכחישו בתוקף את האשמות החיילים, וכמה גורמים בכירים אף גרסו שמדובר בפרובוקציה של סוכנים סובייטים, שהסיתו את החיילים לנטוש את יחידותיהם.¹⁰²

מסתבר שהרוויזיוניסטים באנגליה עמדו בקשרים עם כמה ממנהיגי הבורחים. שניים מהם, החיילים ס. פומרנץ וי. רייזמן, שברחו עם הקבוצה הראשונה ב-16 בינואר, פנו מיד אל הסניף הלונדוני של "הוועד למען צבא יהודי" (Committee for a Jewish Army) - ארגון הוית רוויזיוניסטי שהוקם ב-1941 ביזמת שליחי אצ"ל - בבקשה לייצג את הבורחים בפני שלטונות בריטניה ופולין. במכתב אל מנהל הוועד, הרטן ירמיהו הלפרן (Helpern). מ-4 בפברואר 1944, הצהיר פומרנץ בשם כל הבורחים על רצונם להצטרף לייחודות יהודיות נפרדות במסגרת הצבא הבריטי. הרוויזיוניסטים ביקשו לנצל את ההתעניינות שעוררה פרשת העריקה בודעת הקהל, לצורך הפצת רעיון הקמת הצבא היהודי בקרב מעצבי המדיניות הבריטיים.¹⁰³ לשם כך החלו גורמים רוויזיוניסטים להפיץ בין שרים חברי פרלמנט מסוימים בבריטניה עדויות מפיי החיילים הבורחים אודות האווירה האנטי-יהודית

101. ראה הערה 1 לעיל.

102. על פרשה זו ראה דוד אנגל, "הבריחה ההפגנתית של חיילים יהודיים מהצבא הפולני באנגליה בשנת 1944: פרשה ביחסים בין אנגלים, פולנים ויהודים כתקופת מלחמת העולם השנייה", יהדות זמננו, כ' ירושלים 1985 (להלן: אנגל), עמ' 207-177.

103. הרוויזיוניסטים בארץ ישראל נקטו עמדה דומה נוכח עריקתם של כמה אלפי יהודים מהצבא הפולני. השווה: "Zagadnienie dezercji żołnierzy Żydów z Armii Polskiej", HIA-אגראס, מיכל 70, מספר 150. בשיחה עמו טען מ. קולאן כי הוא מחבר המסמך הזה.

המובחנת השוררת בשורות הצבא.¹⁰⁴ בכך נקטו הרוויזיוניסטים, זו הפעם הראשונה, עמדה פומבית נגד ממשלת פולין.

יחסם של הרוויזיוניסטים אל הממשלה אף החמיר בעקבות בריחתה של קבוצה שלישית במרס. שלא כקודמיהם, שהועברו לבסוף ליחידות בריטיות, הועמדו 23 חיילי הקבוצה הזאת לדין בגין "נטישת השורות ללא רשות". בזמן המשפט קיים הלפרן פגישות עם גורקה ועם מריאן היצמן, מנהל המחלקה הפוליטית של משרד ההגנה הפולני. בפגישות אלה הוא מחה בתריפות על הדרך שבה טיפלה הממשלה בפרשת החיילים. הוא הבהיר, בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים, שהוא מאמין לא רק בצדקת תלונותיהם של הבורחים, אלא גם בכל מה שדווח קודם לכן על אפליה אנטי יהודית בצבא הפולני בברית המועצות ובמזרח התיכון.¹⁰⁵ אולם דבריו לא נשאו פרי: ב-25 באפריל נגזרו על החיילים תקופות מאסר שבין 12 ל-24 חודש. בתגובה הרביקו פעילי אצ"ל ב-29 באפריל כרוזת על דלת הקונסוליה הפולנית בלונדון, עם הכתובת: "אזהרה! הנקמה על מאסר החיילים היהודים-פולנים עוד תבוא."¹⁰⁶ שבועות אחדים לאחר מכן פרסם הלפרן גילוי דעת, שהצביע על שינוי קיצוני ביחס התנועה כלפי ממשלת פולין הגולה:

כה במידה שיש סיבה להחליף את ממשלת וישי בצפון אפריקה, להסיר את התמיכה מהממשלה היוגוסלבית המלכותית, או להחליף את ממשלת בדוליו (Badoglio). יש גם סיבה לאלץ את ממשלת פולין הנוכחית להתפטר, ולהעמיד את מפקדי הצבא הפולני הנוכחיים לדין, כמו שעשו עם אנשי וישי. [...] אין לסמוך על ממשלה זו שתשיב את החופש בפולין על כנו, שכן [מתן] חופש בלתי מוגבל לממשלה כזאת – פירושו רדיפות ויסורים בלתי פוסקים של בני המיעוטים בפולין. איני קומוניסט, ותמיד האמנתי כי הצדק עם ממשלת פולין כרישתה לשמור על שלמותה הטריטוריאלית [של ארצה...], אך עלי להודות, שמנהיגי הצבא הפולני, האמורים להילחם למען שחרור פולין ובמקום זה נלחמים ביהודים שכנעוני, כי הגישה הרוסית לבני המיעוטים היא

104. פירוט ומקורות ראה אנגל, עמ' 198-199.

105. "Memo of Conversation between Professor Gorka... and Captain. 18.4.1944. 105
"Helfern", אמ"ן 75/3/א33; מכתב הלפרן אל חבר הפרלמנט ט. דרייבג (Driberg),
18.4.1944, שם, ח33/א3/8.

106. Edward Raczyński, *In Allied London*, London 1962, p. 203. ב-4 במאי פרצו שני אנשים לתחום השגרירות והרביצו לאחר המשרתים. השגריר רצינסקי שיער, שהאצ"ל אחראי גם למעשה זה, אולם אין כל הוכחה לכך; שם, עמ' 211.

היא הצודקת. איני רואה כל טעם להכריח את בני המיעוטים שכבר שוחררו על ידי הרוסים לשוב לציפורני הפולנים, אלא אם כן תוקם בפולין דמוקרטיה ראויה לשמה.¹⁰⁷

רברי הוקעה בוטים כאלה כלפי ממשלת פולין לא נשמעו מעולם ממי הרוויזיוניסטים. אפילו בשנת 1942, כשהגיעו אל הוועד למען צבא יהודי תלונות מחיילים יהודים על היחס העויז כלפיהם, הסתפק הלפרן בהעברת התלונות כלשונון לשלטונות, בתוספת ההערה, כי "הוועד [...] מודע בהחלט ליחס הידירודתי האמיתי" של ממשלת פולין ליהודים, וכי אינו רואה במעשי העוינות המתוארים בקובלנות החיילים "תוצאה של מריניות, אלא תולדה בלתי נמנעת של התנאים בפולין לפני המלחמה."¹⁰⁸ מה, אם כן, גרם למפנה החד והפתאומי ביחסם? עד כה לא נמצאו ראיות, שיש בהן כדי להעיד בכירור על שורשי השינוי. ייתכן שהרוויזיוניסטים ראו בפרשה הזדמנות להגביר את השפעתם בקרב הציבור היהודי, שכן עמדת המנהיגות היהודית הרשמית כאנגליה – שחתרה לפשרה שקטה עם השלטונות הפולניים והבריטיים – היתה מתונה בהרבה מזו של הציבור הרחב;¹⁰⁹ ייתכן שבשלב זה, שנת 1944, נואשו הרוויזיוניסטים מיחסה המאופק של ממשלת פולין לתנועתם, שכן למרות הסכמתה לתכנית בן-אליעזר, המשיכה, כאמור, לגלות היטוסים רבים לגבי הידוק הקשרים עמם;¹¹⁰ ייתכן גם שהעמדה הרוויזיוניסטית היתה עניינית גרידא, ושהרוויזיוניסטים ראו בשיתוף פעולה עם ממשלה, שהעמידה לדין חיילים יהודים בשל רצונם להימלט מסכיבה עוינת ולשרת כיהודים ביחידות צבאיות יהודיות לאומיות, דבר פסול מעיקרו.

תהינה הסיבות אשר תהיינה, כבר ביולי 1944 דיווחו שירותי הביון של המטכ"ל הפולני על פגישות שנערכו בלונדון ובמזרח התיכון בין אברהם אברהמס

107. "Rescue Jewish Soldiers from Persecution in the Polish Army: Polish Government and Polish Commander-in-Chief Must Go", אמ"ז, ח3א/75/3.

108. מכתב הלפרן אל שיקורסקי, 25.8.1942, שם, ח3א/57/3. השווה מכתב יעקב תנור רוזנברג אל הלפרן, 19.8.1942, שם, ח3א/75/3.

109. אנגל, עמ' 194-197, 204-205.

110. השווה מכתב מ. ארצ'ישבסקי (Arciszewski). ציר פולין בארגנטינה, אל משרד החוץ הפולני, 11.1.1944, HIA-PG, מיכל 223, תיק 851-8/44; מכתב פ. פרנקובסקי (Frankowski). מוז"ל משרד החוץ, אל ארצ'ישבסקי, 22.1.1944, שם; תזכיר גורקה אל שר ההסברה הפולני, 8.5.1944, AIP-EP, במאי 1944 נפגשו הרוויזיוניסטים י. כרד וי. שופמן עם הקונסטל הפולני בתל אביב, ה. רוזמריץ (Rosmarin). אף הוא ציוני (לא רוויזיוניסט) ותיק מגליציה – וקבלו על יחס בלתי הוגן של ממשלת פולין כלפי התנועה הרוויזיוניסטית. מכתב רוזמריץ אל משרד החוץ הפולני, 15.5.1944, HIA-PG, מיכל 223, תיק 851-8/44.

ואריה אלטמן לבין נציגים סובייטים בכירים, והסיקו שקיים "שיתוף פעולה יסודי" בין הרוויזיוניסטים לבין ברית המועצות.¹¹¹ ואכן, ב-18 בינואר 1945 שיגר פיטר ברגסון (הלל קוק), נציג האצ"ל בארצות הברית, מכתב רשמי בשם "הוועד העברי לשחרור לאומי" (Hebrew Committee of National Liberation) – ארגון חזית נוסף של התנועה הרוויזיוניסטית – אל אדוורד אוסובקה-מורבסקי (Osobka-Morawski). ראש הממשלה הפולנית הומנית שהוקמה בתחת סובייטית ב-31 בדצמבר 1944. במכתב זה בירך אותו על גאולת ארצו על ידי צבאות ברית המועצות. "שחרורה של פולין, טבה נרצחו באופן אכזרי רבים כל כך מכני עמנו העברים", כתב, "מסמל בעינינו את התקווה לעתיד טוב יותר לכל אומות העולם – תקווה המתממשת והולכת בה כבר עם התקרמותו של הצבא האדום המנצח."¹¹² כך ניתקו סופית הקשרים בין התנועה הרוויזיוניסטית לממשלת פולין הגולה.

ד

האם יש משמעות כלשהי לפרשת ריחסיים בין ממשלת פולין הגולה לבין התנועה הרוויזיוניסטית מעבר לתרומתם בהעמדת מנחם בגין מראשית דרכו כמנהיג בארץ ישראל?

אם אכן יש משמעות כזאת, היא נובעת בראש ובראשונה מן העובדה, שיחסיים אלה מעידים על רצונם הני של הפולנים לברות ברית פוליטית עם יהדות העולם. כמשך כל שנות המלחמה ביקשה ממשלת פולין לגייס את תמיכת היהודים לעמדתה בנושא הגבול הפולני-סובייטי, יכן קיוותה, כי הללו יעזרו לה ביצירת תדמית חיובית ברעת הקהל בארצות המערב.¹¹³ אולם מתוך כל הארגונים היהודיים היו אלה רק הרוויזיוניסטים שהסכימו (לפחות עד 1944) לשותף פעולה על בסיס זה. לרוע מזלם, אחרי מותו של ז'בוטינסקי באוגוסט 1940, האחה הממשלה בתנועתם גורם שולי בעולם היהודי. כמי כן חששה, שמא קיום יחסיים הדוקים אתם יפגע בסיכוויה להשיג כבוא הזמן ברית מועילה יותר עם החוגים המקורבים לסוכנות היהודית.

אך מה היה קורה לו גילו חוגים אלה אותה נכונות לקבל את תנאי הפולנים לשיתוף פעולה, כפי שגילו בזמנו הרוויזיוניסטים? כאשר ביקר סטניסלאב קוט בארץ ישראל בסוף שנת 1942, העמידו בפניו מנהיגי היישוב שורה של דרישות בנוגע לפעילות במסלולית למען הצלת היהודים בפולין. קוט, מצדו, העמיד בפני המנהיגים היהודים דרישות-נגד בנוגע להתייחסותם לבימשלה וליעדיה

111. דו"ח המטכ"ל אל משרד החוץ הפולני, 14.7.1944, HIA-PG, מיכל 223, חיק 6/44-851.

112. מכתב פיטר ברגסון אל א. אוסובקה-מורבסקי, 18.1.1945, אמ"מ, ח 6/7/40.

113. השוהו דו"ח אנשל רייס, "פנישתו עם המ. ארצ'שבסקי", אצ"מ 125/3.

הדיפלומטים; התשובות שקיבל לא השביעו את רצונו.¹¹⁴ דומה אפוא שיש מקום לשאול: לו קיבל תשובות מספקות יותר, כיצד היה הייבר משפיע על גישתו של ממשלת פולין לעניין הצלת היהודים מהתופת הנאצית? זוהי שאלה מפתה. המחכה לטיפול שיטתי.

נספח

מכתב שגשלה מטעם מפקד האצ"ל אל הקונסול הכללי הפולני
בירושלים

JHA-PG, מייבל 223, תיק 851-e/44 (תרגום מפולנית)

23.2.1944

אדוני הקונסול הנכבד,
קיבלתי הוראה לשלוח אליך את התרגומים המצ"כ של הכות הארגון והצבאין
הלאומי היהודי – זאת בהקשר ליועיה שפורסמה ב-Palestine Post על
הסתערת חיילינו על משרדי מחלקת האכיזרציה.
במלחמת עולם זו, שבה ממלאים תפקוד הירואי מאות אלפי חיילים יהודים
בצר האומות המאוחדות, ושבה שילמו מיליונים מאחינו בחייהם על עמידתם מול
הנאציזם, אין אנו יכולים להסכים לכך, ששרדו יהדות אירופה יאלצו ליפול קורבן
לחייטיות הנאצית ול"מדיניות" הבריטית. ואכן נילחם במדיניות האכזרית הזאת
בארץ ישראל, אפילו אם נאלץ לשלם על כך בחיינו.
הנוער היהודי הלוחם משוכנע, שממשלת ארצך הגדולה, וכן דעת הקהל בה,
בהזתן נאמנות למסורת הנפלאה ביותר של חירות וצדק, תבינה ותוקנה את
מאבקנו על החיים ילעז עתידו של עמנו העתיק, העומד כעת בפני הכחדה בידי
הברברים הנאצים.

בשם המפקד,
השליש (adjutant)

114. ראה הערות 73, 74 לעיל.

* בתיק הארכיוני אין התרגומים מצורפים.

